

دان پیدانانی دهستووریی به زمانی کوردی له عێراق له نیوان تیۆر و پراکتیکدا (لێکۆڵینهوهیهکی شیکاریه)

پ. ی. د. شاهۆ غفور احمد
بهشی یاسا، کۆلیژی یاسا، زانکۆی سهلاحه ددین-ههولێر، ههولێر، ههریمی کوردستان - عێراق
ئیمیل: shaho.ahmed@su.edu.krd

ID No. 2718	Received: 12/10/2024	کلیله وشهکان:
(PP 131 - 157)	Accepted: 09/12/2024	زمانی کوردی، دهستووری عێراق، سیاسهتی
https://doi.org/10.21271/zjlp.22.37.7	Published: 28/12/2024	زمان، دهسهلاته فیدرالییهکان، ئالنهنگاری و
		دهسته بهری فره زمانی

پوخته

کۆماری عێراق یهکیکه له ولاته فیدرالییه فرهته وهکان، و زمانی کوردی یهکیکه له زمانه دهستوورییه سهرهکییهکانی پیکهاته نهتهوهییهکانی، ئهم زمانه ریسا و ریشه و میژووی تاییهت به خۆی ههیه، بهلام له زۆربهی قوناغ و سهردهمه جیاجیاکاندا دهسهلاته فهرمییهکانی ئهم ولاته له میانهی دارشتنی ریشوینی یاسایی بۆ دهستیشانکردنی زمانی فهرمیدا ئهم زمانه یان پشتگوێخستوو یان به پیتی پێویست گرنگیان پینه داوه. له دواى دانانی یاسای بنههتی سالی 1925 هوه، له زۆربهی کاتهکاندا سیاسهتی تاک زمانی فهرمی سهرانسهری پهیره وکراوه که بریتی بووه له زمانی عهرهبی و له ئاستیکی نزمتر و بهرته سکتدا رهچاوی فرهی نهتهوهی و زمانی کراوه. بۆیه دانان به زمانی کوردی له عێراق وهک زمانیکی فهرمی یهکیکه بووه له پرسه سیاسیه ههستیارهکان، له ههندیک قوناغدا ئهم زمانه به ناپاستهوخۆ له چوارچێوهی مافه نهتهوهییهکان و له ههندیکێ تردا بهراستهوخۆ، تهنها له ناوچه کوردیهکان و ههریمی کوردستاندا، دانی پیدانراوه. بهلام له دواى هاتنه کایه سیستهمی فیدرالی، به تاییهت له دواى دانانی دهستووری سالی 2005، زمانی کوردی هاوتا لهگهڵ زمانی عهرهبی له سهرانسهی کۆماری عێراقدا کرا به زمانی فهرمی، ئهمهش هانگاوێکی گرنگ بوو بۆ چه سپاندی مافیکی دهستووریی بۆ پیکهاتهیهکی نهتهوهییهی له عێراق.

بۆ دهسته بهرکردنی چه سپاندنی دان پیدانانی دهستووریی به زمانی کوردی ههندیک دهق و ریکاری یاسایی و کرداری دانراون، بهلام له بواری کرداریدا رووبهرووی ئالنهنگاری و بهرهبهستی زۆر بۆتهوه و به پیتی پێویست کاری پیناکریت، و له کردار و مامهلهکانی دهسهلاته فیدرالییهکاندا بهروونی زمانی عهرهبی له سهرانسهری عێراقدا دهسه پیندریت و کاری پیندهکریت، ئهمهش پینچهوانه بانهماکانی دهستووری بهرکاری عێراقه و گهراوهیه بۆ سهردهمانی پيش فیدرالییزم.

پيشه‌کی

له کۆماری عێراقدا زیاتر له یهك نه‌ته‌وه هه‌یه و هه‌ریه‌که‌یان خا‌ون زمان و که‌لتور و تاییه‌تمه‌ندی‌تی خۆیان، نه‌مه‌ش وایک‌ردوو‌ه تاکه‌کانی زیاتر له زمانیک له کار و پیشه و ژیا‌نی پ‌ۆژانه و ته‌نانه‌ت کاروباری فه‌رمییا‌ندا به‌کاربه‌یئن. ئەم فه‌ریه‌ ناسنامه‌یه‌کی فه‌رهمانی به‌ عێراق به‌خشیوه که زۆرجار له ده‌ره‌وه‌ی سیاسه‌تی زمانی فه‌رمیدا ره‌نگی داوه‌ته‌وه و هه‌ندی‌کجاریش له چوارچێوه‌ی ئەم سیاسه‌ته‌دا جی‌گه‌ی بۆ کراوه‌ته‌وه. یه‌کی‌ک له‌و زمانه‌ سه‌ره‌کیانه‌ش بریتیه له زمانی کوردی که یه‌کی‌که له زمانه‌ زیندوو‌ه‌کانی جیهان و پ‌ۆژه‌لاتی ناوه‌راست و به‌تاییه‌ت له کۆماری عێراقدا به‌شیوه‌یه‌کی به‌رفراوان له‌سه‌ر ئاستی فه‌رمی و میلی به‌کارده‌هێن‌ریت، ئەم زمانه‌ زمانی نه‌ته‌وه‌ی کورده که دووه‌م گه‌وره‌ترین نه‌ته‌وه‌ی پێکه‌ینه‌ری کۆماری عێراقه و زمانیک‌ی جیاوازه له زمانی ئەو نه‌ته‌وانه‌ی تر که له‌گه‌ڵیا‌ندا ده‌ژی.

ئه‌گه‌رچی بۆ ماوه‌یه‌کی دورودرێژ له‌سه‌ر ئاستی ده‌ستوو‌ره‌کانی عێراق دان به‌م فه‌رهمانییه‌دا نه‌ده‌نرا، به‌تاییه‌ت له زمانی کوردی، به‌لام له ده‌ستوو‌ری سا‌لی 2005 و یاسای زمانه‌ فه‌رمییه‌کانی سا‌لی 2014، به‌هۆی گۆرانی سیسته‌می سیاسی و په‌یوه‌کردنی فیدرا‌لیزم، ئەم هه‌ل‌وێسته به‌ته‌واوه‌تی گۆرانی به‌سه‌ردا هاتوو و به‌روونی دان به‌وه دانراوه که زمانی عه‌ره‌بی و کوردی دوو زمانی فه‌رمین له‌سه‌رانه‌ری و‌لات، و چه‌ند زمانیک‌ی دیکه‌ش هه‌ن وه‌ک زمانی فه‌رمی له ناوچه‌ی جوگرافی دیا‌رکرا‌ودا. بۆیه ده‌یبنین کۆماری عێراق، هاوشیوه‌ی زۆریک له و‌لاتانی تری فه‌رهنه‌ته‌وه، له‌ناو ده‌ستوو‌ر و یاسای خۆیدا پ‌یکاری تاییه‌تی داناوه بۆ ئەوه‌ی له چوارچێوه‌ی سیاسه‌تی تاییه‌ت به‌خۆی زمانه‌ فه‌رمییه‌کان ده‌ستنیشان بکات، به‌لام له دارشتنی ئەم سیاسه‌ته‌دا و له جی‌یه‌جی‌کردنی‌شیدا ئاله‌نگاری و به‌ره‌ستی زۆری هاتۆته‌ پ‌یش، ئەمه‌ش دۆخیکه له زۆربه‌ی و‌لاتانی فه‌رهنه‌ته‌وه و فه‌رهمان به‌دی ده‌کریت، به‌تاییه‌ت ئەوانه‌ی که فیدرا‌لین، که پ‌یویسته په‌چاوی کۆمه‌لێک بانه‌ما و تاییه‌تمه‌ندی‌تی بکه‌ن و له زۆر باردا بریار له‌سه‌ر زیاتر له یه‌ک زمانی فه‌رمی بده‌ن.

گرنگی تو‌یژینه‌وه‌که:

گرنگی ئەم تو‌یژینه‌وه‌یه له‌وه‌دا ده‌رده‌که‌و‌یت که دانان به زمانی کوردی وه‌ک فه‌رمی له عێراق به‌پ‌ی پ‌یشه‌اته ده‌ستوو‌ری و یاساییه‌کان له عێراقدا روونده‌کاته‌وه به‌تاییه‌ت له دوا‌ی هاتنه‌کایه‌ی ده‌ستوو‌ری سا‌لی 2005 و گۆرانی سیسته‌می سیاسی. و به‌کاره‌ینانی زمانی کوردی له‌سه‌ر ئاستی تیۆری و پ‌راکتیک‌ی له سه‌رده‌م و قو‌ناغه جیاوازه‌کان له عێراق گه‌نگه‌شه ده‌کات، و تیشک ده‌خاته سه‌ر ئەو ده‌سته‌به‌ریه‌ یاسایی و دادوه‌ریانه‌ی که هه‌ن بۆ به‌کاره‌ینانی زمانی کوردی وه‌ک زمانی فه‌رمی له‌گه‌ڵ گه‌نگه‌شه‌کردنی ئەو ئاله‌نگاریانه‌ی که رووبه‌رووی به‌کاره‌ینانی ئەم زمانه‌ ده‌بنه‌وه له سه‌رانه‌ری عێراق له پ‌رۆسه‌کانی یاساکاری و بریار و هه‌ل‌وێسته‌کانی دامه‌زراوه و ده‌سه‌لاته فه‌رمییه‌کانی کۆماری عێراق.

ئامانجی تو‌یژینه‌وه‌که:

ئامانجی ئەم تو‌یژینه‌وه‌یه بریتیه له پ‌ونکردنه‌وه‌ی پ‌ی‌گه‌ و به‌های ده‌ستوو‌ری زمانی کوردی وه‌ک زمانی فه‌رمی له کۆماری عێراق له روانگه‌ی سیاسه‌تی زمانه‌وه، که له ئاستی تیۆری و پ‌راکتیک‌یه‌وه مامه‌له‌یه‌کی جیاواز له‌گه‌ڵ ئەم بابته‌ کراوه: له‌سه‌ر ئاستی تیۆرییدا، له چوارچێوه‌ی ده‌قی ده‌ستوو‌ری و یاساییدا، دان نانی فه‌رمی هه‌یه به زمانی کوردی به‌لام له‌سه‌ر ئاستی کرداری پ‌ش‌تگۆ‌ی‌خستنی فه‌رمی هه‌یه. له‌م تو‌یژینه‌وه‌یه‌دا به‌شیوه‌یه‌کی بابته‌ی و بیلایه‌نی و زانستیانه‌ شو‌قه‌ی ئەم بابته‌ ده‌کریت له‌پ‌تیاو ده‌ستنیشان‌کردنی خاله‌ نه‌ر‌ن‌ب‌یه‌کان و چاره‌سه‌ر‌کردن و لابردنی سه‌رپ‌ی‌چیه‌کانی بانه‌ما یاسایی و ده‌ستوو‌ریه‌کانی په‌یوه‌ست به به‌کاره‌ینانی زمانی کوردی وه‌ک زمانی فه‌رمی له سه‌رانه‌ری عێراق و نه‌ه‌یشتنی به‌ره‌سته‌کانی.

كيشه توژينه وهكه:

له كۆماری عێراق، له دهروهی سنوری کارگێری ههريمی كوردستان، چ له سهه ئاستی دامهزراوهی چ له سهه ئاستی میلی بهروونی ههست بهو راستیه دهكریت كه، له دهروهی بنه ما ياسایه كانی سیاسه تی زمان، كارده كریت بۆ توانده وهی زمانه كانی دیکه له پیناو چه سپاندن و به هیزکردنی یه ك زمان ئه ویش زمانی عه ره بییه. ئه مه ش بۆته كيشه یه كی ياسایی و سیاسی بۆ پینگه و كاركردن به زمانه فه رمییه كانی تر به تاییه ت بۆ زمانی كوردی. لێره دا چه ند پرسیارێك ده خه پنه روو: زمانی كوردی له مێژووی ده ستووری عێراق، به سه رده می كۆماری و پاشایه تی، چۆن مامه له ی له گه لدا كراوه؟ له سه رده می فیدرالیزمدا چ تاییه تمه ندی و پشكه وتتیک هه یه بۆ دانان به زمانی كوردی، چۆن و له چ ئاستی كدا دان به م زمانه دا نراوه؟ له دارشتنی سیاسه تی زمانی كۆماری عێراقدا ره چاوی یه كسانی زمانی كراوه؟ زمانی كوردی له سهه ئاستی پرۆسه ی یاسادانان و كاركردنی دامه زراوه فه رمییه فیدرالی و هه ری مییه كان چۆن مامه له ی له گه لدا ده كریت؟ ده سه ته به ری ياسایی چه بۆ رێگه یکردن له پشپلکردنی ئه و برگه و ماده ده ستووری و ياسایانه ی كه دان به زمانی كوردیدا ده ئین وه ك زمانی فه رمی له سه رانه ری عێراق؟

چوارچۆیه توژينه وهكه:

له م توژينه وه یه دا تیشك ده خه پنه سه ر چوارچۆیه ده ستووری و ياسایی رێكخستنی زمانی كوردی وه ك زمانی فه رمی له سه رانه ری عێراق، وه ك ولاتیکی فره زمان و فره نه ته وه، و روون كرده وه ی ئه و بوارانه ی كه پێویسته زمانی عه ره بی و زمانی كوردی هه ردووکیان یان یه كێکیان كاری پێ بكریت. توژينه وه كه ناچیتته ناو بواری زانستی زمانی و بنچینه و ریشه ی مێژوویی و پشكه اته ی زمانی كوردی.

میتۆدی توژينه وهكه:

له نووسینی توژينه وه كه دا په پره وی له میتۆدی شیکاری ده كه یین كه له رێگه یه وه ده قه كانی ده ستووره جیاوازه كانی عێراق، به تاییه ت له دوا ی سا لی 2003، و چه ند ياسایه كی په یوه ست به م بواره شیده كریتنه وه و لیکدانه وه بۆ ناوه رۆكه كانیان ده كریت، ئه مه ش له پیناو سه لماندنی پینگه ی زمانی كوردی وه ك زمانیک كه له سه رانه ری ولات دانپنراوه و ده ییت كاری پشپكریت نه ك وه ك زمانیک لۆكالی مامه له ی له گه لدا بكریت.

پلانی توژينه وهكه:

له پیناو وه لامدانه وه ی پرسیاره كانی توژينه وه و روونكردنه وه ی لایه نه جیاوازه كانی بابه تی سه ره كی توژينه وه كه، پلانی توژينه وه دابه ش ده كه یین به سه ر دوو به شی سه ره كیدا: له (به شی یه كه م) تیشك ده خه پنه پینگه ی زمانی كوردی له چوارچۆیه سیاسی زمان له عێراق، و له (به شی دووه م) دا باس له چه سپاندنی كرداری زمانی كوردی وه ك زمانی فه رمی له سه رانه ری عێراق ده كه یین. هه ر به شیک دابه ش ده كه یین به سه ر دوو (باس) دا، و هه ر باسیك دابه ش ده كه یین به سه ر دوو (ته وه ر) دا. له كۆتاییدا ده رته نجام و راسپاردنه كانی توژينه وه كه ده خه پنه روو.

به شی یه کهم

پینگهی زمانی کوردی له چوارچێوهی سیاسهتی زمان له عێراق

زمان ئه و نامرازیه که بۆ په یوه ندی کردن و له یه کگه یشتن و گه یاندنی بیر و ههسته کان له نێوان تاکه کانی کۆمه لگه هاتۆته کایه وه. بناغه ی زمانی هه ر نه ته وه یه که هه بوونی زمانیکی یه کگرتوو هه که زمانی فره مییه و گرنگی زۆری بۆ نه ته وه و یه کنووسین و دروستنووسین هه یه، و له هه لومه رجیکی کۆمه لایه تی و سیاسی دیارکراودا په پیره وه ده کریت، و هۆکاریکه بۆ کۆکردنه وه ی تاکه کانی کۆمه ل¹. ده ستنیشانکردنی زمانی فره می له کۆمه لگه یه کی فره ییدا پێویستی به دارشتنی سیاسه تیکی زمانی روون هه یه له پینگهی دانان و گرتنه به ری چه ندین ریکاری یاسایی ورد له چوارچێوه ی سیاسه تی گشتی و لاتدا (باسی یه که م). به پتی قوناغه میژوو یه کان و بارگۆرانه سیاسی و ده ستوو ریبه کان ناوه روک و شیوازی دارشتنی سیاسه تی زمان له عێراق گۆرانکاری بنه ره تی به خۆیه وه بینیه و پینگهی زمانی کوردی گۆرانکاری به سه ردا هاتوو هه (باسی دووه م).

باسی یه که م

رێکخستنی سیاسه تی زمان له کۆمه لگه ی فره ییدا

ده ستنیشانکردنی زمانی فره می له هه ر کۆمه لگه یه که دا پێویستی به هه نگاوی فره می له لایه ن ده سه لاته گشتیه کانه وه هه یه به تایبه ت له رووی یاسا کاریه وه، که به هۆیه وه زمانیک یان چه ند زمانیک ده ییته زمانی کارکردنی فره می ده سه لاته گشتیه کانی یاسا دانان و جیه جیکردن و دادوه ری و هه روه ها بواره کانی په روه رده و فیکردن و دروستکردنی په یوه ندی له نێوان دامه زراوه کان و هاو لاتیانیان². ریکاره کانی بپاردا ن له سه ر زمانی فره می له هه ر و لاتیک ده که ویتته چوارچێوه ی سیاسه تی زمانه وه (ته وه ری یه که م). دارشتنی ئه م سیاسه ته له کۆمه لگه یه کی فره نه ته وه دا ئاسان نییه و ده که ویتته ژیر کاریگه ری چه ندین فاکته ره وه که وا ده که ن پرۆسه ئالۆز ییت (ته وه ری دووه م).

ته وه ری یه که م

چوارچێوه ی یاسایی دارشتنی سیاسه تی زمان

چه مکی سیاسه تی زمان له سه ره تای سه ده ی نۆز ده هه مدا له گه ل چه مکی ده ولت-نه ته وه دا nation-state سه ریه لدا، کاتیک که "نایدولۆژیای یه که زمان و یه که نه ته وه" زال بوو. زۆریک له شاره زایان و توێژه ران ده لێن کاری هاو به شی ده ولته نه ته وه یه کان و زمانه کان وایکردوو هه که چه ندین پۆلیتی جیاواز بۆ زمانه کان دروستبکریت (وه که زمانی دایک، زمانی نه ته وه یی، زمانی فره می، زمانی په سه ن) که ده ولت-نه ته وه کان توانیویانه له پینگه یه وه په فتاری زمانی هاو لاتیانی خویان کۆنترۆل بکه ن و ده ستکاری بکه ن³. سیاسه تی زمان چه ند توخمیک له خۆ ده گریت وه که دانان به زمانی

¹ هه وار عومه ر فه قی ئه مین، بنه ماکانی دروستنووسینی زمانی کوردی، مجله الأستاذ للعلوم الإنسانية والاجتماعية، العدد الخاص بالمؤتمر العلمي السابع لسنة 2019، كلية التربية ابن رشد للعلوم الإنسانية، جامعة بغداد، 2019، ل 411-428 و ل 413.

² Meital Pinto, "Taking Language Rights Seriously", *King's Law Journal*, Vol. 25, No. 2, Routledge, London and New York, 2014, pp. 231-254, p. 231.

³ Navin Kumar Singh and others, «Globalization and Language Policies of Multilingual Societies: Some Case Studies of South East Asia», *Journal of Revista Brasileira de Linguística Aplicada (RBLA)*, Belo Horizonte, Vol. 12, N° 2, 2012, p. 349-380, p.352.

فهرمی یان زمانی نیشتمانی، و دیارکردنی بواره کانی به کارهتینان وهك کارگیزی، بازگان، کار، فیگردن، و ههروهه گرنگی دههات به مافه زمانیه بنه رته تیه کانی هاوولاتیان وهك مافی که مینه کان. بویه سیاستی زمان به رفراوانتره له یاسای زمانه کان¹، ئامزهدان به زمانی فهرمی له دهستور و ههروهه دارشتنی یاسا بۆ دانانی زمانی فهرمی به شیکه له سیاستی زمان. سیاستی زمان جیاواز نییه له سیاستی گشتی ولتان، به لکو هاوشپوهی سیاسته کانی ئابووری و کومه لایهتی به شیکه گرنگ و بنه رته تیه له م سیاسته گشتیانه، و دارشتنی پیویستی به دهستوردانی شاره زایان و بریاره دهستان ههیه له چهن دین دامه زراوه و لایه ن له بوار و که رته جیاوازه کان تا له چوارچپوهی پرؤژه یه کی گشتگی نیشتمانیدا نه نجام بدریٲ به جوریک که رهنگدانه وهی هه بیٲ له سه ر کومه لگه و ناسنامه ی زمانی دیارباتک². بویه سیاستی زمان ده بیٲه بناغه یه ک بۆ دانان به زمانی فهرمی که وینه و ناسنامه به ولاتیکی یان حکومتیک یان هه ریمیک ده به خشیت³. ئه م سیاسته ده که ویتته ژیر کاریگه ری ئاستی هوشیاری کومه لگه و دهسته بژی ری فه رمانه وا له ولات و ری کار و بنه مای تایهت به خو ی هه یه که پیویسته فه راهه م بکری ن.

به شپوهیه کی گشتی سیاستی زمان کومه لیک بژارده ی هوشیارانه یه سه بارهت به په یوه ندی نیوان زمانه کان و ژیانی کومه لایه تی. هه ر گروپیکی کومه لایه تی ده توائیت سیاستیکی زمان دابریٲیت به لام له ولاتیکیا ناتوانریٲ ئه م سیاسته جیبه جیکریٲ ته نها له ریگه ی ده ستیوره دانی ده سه لاتی سیاسییه وه نه بیٲ که توانای ته وه ی هه یه پلانی بۆ دابریٲیت و یاشان یاسا کاری بۆ بکات⁴، له چوارچپوهی ده قی ده ستووری ولات و یاسا ئاساییه کاندایا. ئه م سیاسته به هیزی یاسا زمانی فهرمی له ولاتدا دیارده کات و ده پیاریٲیت و ده سه به ری پراکتیزه کردنی ده کات⁵، و ده بیٲه هوشکاریکی گرنگ بۆ پاکردنه وه و یه کخستن و پاراستنی ته و زمانه و زیندوو پارگرتنی و چاکسازی کردن تیایدا و به ستانداردکردنی و بلاوکردنه وه ی⁶. ئه م سیاسته له هه ر کومه لگه یه ک ده بیٲه هوی ده ستیاشانکردنی زمانی فهرمی له بواری نووسین و قسه کردن، ده ستیاشانکردنی زمانی په روه ده و فیگردن و دایینکردنی ئامرازه پیویسته کان بۆ گه شه پیدانی زمان و گونجاندنی له گه ل پیشکه وته کانی سه رده م و ههروهه به هیزی کردنی پیگه که ی له سه ر ئاستی ده ره وه ی ولات و کومه لگه ی نیوده وه لته تی⁷.

به شپوهیه کی گشتی جو ری سیسته می سیاسی و حوکمرانی کاریگه ری یان له سه ر دارشتنی سیاستی زمان و ناوه روکی ته و سیاسته ده بیٲ. ئه مه ش پشت به پیگهاته ی نه ته وه یی و کومه لایه تی و جو ری سیسته می سیاسی له هه ر ولاتیکی ده به ستیت، هه ر ولاتیکی به پیی تایه ته مندیتی خو ی بریار له سه ر ئه م پرسه دههات و سیاستی تایهت به خو ی بۆ

¹ Louis-Jean Rousseau, *Élaboration et mise en œuvre des politiques linguistiques*, page 1, article disponible sur le site web : <https://hal.science/hal-02424020/document>

² بوجمعة وعلي، اللغة العربية والتنمية: الميسرات والمعوقات، e-Kutub LTD، الطبعة الأولى، لندن، 2018، ص. 107.
³ هاشم ئەمین، زمانی فهرمی و پیگه ی زمانی کوردی له نیو زمانه جیهانییه کاندایا، مجلة جامعة التنمية البشرية، العدد 2، المجلد 3، حزيران، 2017، ل 172-187 و ل 174.

⁴ CALVET Louis-Jean, «Politique linguistique», *Revue Langage et société*, Maison des sciences de l'homme, paris, 2021/HS1 (Hors série), pp. 275-280, p. 276.

⁵ ئازاد عهزیز سلیمان و یوسف شهریف سه عید، بنه ما تیوری و بنچینه ییه کانی دانانی سیاستی زمان، گو قاری زانکوی گه رمیان، خول 8، ژماره 3، 2021، ل 170-181 و ل 172.

⁶ نازیة كوهار، السياسة اللغوية: مفهوما والياتها التنفيذية، مجلة العربية، جامعة العلامة إقبال المفتوحة، باكستان، العدد 3، المجلد 3، 2022، صفحات 14-23، ص 20.

⁷ عمر أوزاينية وحسني هنية، السياسة اللغوية دراسة نظرية للمفهوم والأهداف من وجهة نظر سوبولوجية، مجلة علوم الإنسان والمجتمع، جامعة محمد خيضر بسكرة، الجزائر، العدد 16، المجلد 4، 2015، ص 167-168 و ص 149-184.

داده‌پژښت. له سيستمېکي ديموکراسيدا، له چوارچيويه ياسا و دهستووری ولاندا، له پړوی په‌وايه‌تی ده‌ستيوهردانی سنووردار يان زوره‌ملی ده‌ولت له به‌کاره‌تانی زمانی فهميدا پيوسته دوو بوار جياکرينه‌وه ته‌وانيش بوارى به‌کاره‌تانی تايه‌ت، که پيوسته تايادا نازادی ته‌واو به تاکه‌کان بدریت، وهک مافیکي بنه‌په‌تی، که جگه له زمانی فهمی به زمانی دیکه‌ش ناخاوتن ته‌نجام بدن و کاروباری خوځيان به‌پيکه‌ن. و هه‌روه‌ها بوارى فهمی که په‌يوه‌سته به کاروباری دامه‌زراوه فهمی‌کان و په‌يوه‌ندويه‌کانيان له‌گه‌ل هاو‌لاتيان، وهک دادگا و په‌روه‌ده و فيرکردن و خزمه‌تگوزارويه گشتيه‌کان، به ياسا يهک زمان يان چند زمانیکي فهمی به‌سه‌رياندا ده‌سه‌پنډریت¹. بويه له بوشايی سياسه‌تیکي زمانی ریکخواو به ياسا ده‌ستوور چه‌سپانندی زمانی فهمی له سه‌رانسهری ولاتیک يان هه‌رپمیک کاریکي ته‌سته‌مه و ناتوانریت دامه‌زراوه و تاکه‌کان ناچاربکریڼ له نووسين و ناخاوتندا زمانی فهمی به‌کاره‌پيڼن به‌لکو جوریک له ناسه‌قامگیری له بوارى زمان له‌ناو کومه‌لگه‌دا دروست ده‌پیت ته‌مه‌ش کاریگه‌ری نه‌رپنی له‌سه‌ر سه‌قامگیری سياسی و په‌گرتووی نيشتيمان ده‌پیت.

ته‌وه‌ری دووهم

دارشتنی سياسه‌تی زمان له کومه‌لگه‌ی فره‌نه‌ته‌وه

فره‌ی زمانی بارودوخیکي بنه‌په‌تی مروقه که هه‌موو ده‌وله‌ته‌کان پيوسته به‌جوریک له جوره‌کان مامه‌لی له‌گه‌لدا بکن، به‌لام هه‌ر يه‌که‌يان به‌شيوه‌يه‌کی جياواز ته‌مه کاره ده‌کات. هه‌ندیکيان دوو زمان يان زياتر وهک زمانی فهمی ده‌ستيشان ده‌کن، و هه‌ندیکي تریش تاك زمانی په‌په‌رو ده‌کن له شيوه‌ی زمانیکي نه‌ته‌وه‌ی وهک به‌شیک له ناسنامه يان نایدولوزيايه‌کی ناسیونالیستی². له کومه‌لگه‌يه‌کی فره‌نه‌ته‌وه‌دا به‌شيوه‌يه‌کی گشتی سياسه‌تی زمان يان به‌ناراسته‌ی نه‌ه‌پشتنی فره‌زمانی ده‌پیت، يان قبولکردنی و به‌ره‌وپيشبردنی. هه‌ر ولاتیک به‌پي جوری سيستمه‌مه سياسيه‌که‌ی و سروشتی پيکه‌ته‌که‌ی په‌په‌رو له سياسه‌تیکي زمانی تايه‌ت به‌خوی ده‌کات. سيستمېکي ديموکراسی و هاوچه‌رخ پيوستی به سياسه‌تیکي زمانی هاوسه‌نگ ده‌پیت بويه‌وه‌ی دادپه‌روه‌ری له‌توان زمان و شيوه‌زاره جياوازه‌کان به‌پيته‌کايه‌وه، بويه‌وه‌ی شيوه‌ش پيوستی به‌پلاندارپيژی زمانی ده‌پیت له‌رپگه‌ی ریکخستنی په‌يوه‌ندی نيوان ته‌وه‌ زمان و شيوه‌زارانه³، که هه‌نگاويکی هه‌نگاويکی هه‌ستياره و ده‌پیت به‌وريه‌يه‌وه ته‌نجام بدریت. له سيستمېکي سياسی ناديموکراسيدا ده‌کریت سياسه‌تی زمان به‌کاره‌پيتریت بويه‌وه‌ی ده‌کریت يهک زمانی بالاده‌ست و بوژاندنه‌وه‌ی و به‌رفراوانکردنی بوارى پياده‌کردنی، و لاوازکردن و پوکاندنه‌وه و هه‌ولی له‌ناوبردنی زمانی ژپرده‌ست به‌دروستکردنی کيشه و به‌ره‌به‌ست له‌به‌رده‌م به‌کاره‌پيگان و گه‌شه‌پيدانيدا تا ناستی سپينه‌وه‌ی⁴.

له کومه‌لگه‌يه‌کی تاك زمانيدا زمانی فهمی ده‌پيته‌ زمانی نه‌ته‌وه‌ی (national language) به‌لام له کومه‌لگه‌يه‌کی فره‌زماندا، ده‌کریت گشت زمانه نه‌ته‌وه‌يه‌يه‌کان زمانی فهمی نه‌بن، و ته‌نها زمانی فهمی له‌ناو دامه‌زراوه فره‌ميه‌کاندا

¹ José Woehrling, «Les concepts juridiques mis en œuvre en matière de politique linguistique», *Revue d'analyse comparée en administration publique*, École nationale d'administration publique, Québec, Vol. 16, n° 3, 2010, pp. 22 à 38, p. 23-25.

² Alan Durant and Janny HC Leung, «Legal Order and Linguistic Diversity», in: *Language and Law*, Alan Durant (co.), 1st edition, Routledge, London and New York, 2016, pp. 46-51, p. 46.

³ عمر أوداينية وحسني هنية، مصدر سابق، ص 160.

⁴ شالو صالح حمه‌غريب، پيگه و پايه‌ی زمانی کوردی له چوارچيويه سياسه‌تی زمانيدا، تيزی دکتورا له زمانناسی کاره‌کی، سياسه‌تی زمانيدا، زانکوی سه‌لاحه‌دين - هه‌ولير، 2024، ل 83.

به کاردههیندریت¹، و کهرتی تاییهتیش پیوهی پابهند دهکریت، ئەمەش وادهکات که ئەم زمانه بیته سیمبولیک بۆ یه ککرتوویی ولات²، و کهمکردنهوهی جیاوازییهکان. له زۆر باردا زمانی نهتهوهی جیاوازه له زمانی فهرمی بهوهی که زمانیکه یان شیوهزاریک، به هۆی دوفاکتۆ یان یاسا، په یوهندی به خه لکیکی دیارکراو و ئەو ناوچانه ههیه که له سهری دهژین و قسهی پیدهکه³. به شیوهیهکی گشتی ئەو زمانانهی که له لایهن تاکهکه نهوه به کاردههیندرین پیمان دوتریت زمانی نهتهوهی به لأم مهرج نیه زمانی فهرمی بن. زمانی نهتهوهی دهکریت له لایهن دهسهلاتی فهرمیهوه به چهند شیوهیهک دان پیدانانی ههیت به لأم ئەم دهسهلاتانه ناچار نین له رایکردنی کاروبارهکانیندا به کاری بهین. ئەم دان پیدانانه گرنکه بۆ پارێزگاریکردن و گه شه پیدان و ئاسانکاری بۆ به کارهینانی ئەو زمانانه. له مر روانگه یهوه له هه ندیک دۆخدا دانان به زمانی نهتهوهی ئاسانتره تا زمانی فهرمی⁴. زۆریک له دهستورهکانی جیهان به راگه یاندنی زمانیک یان چهند زمانیکه فهرمی بالادهستیان پیدهدهن، له چاو زمانهکانی دیکه که له ولادتا هه ن و هی که مینهکان.

ئەو دهستورانهی که حوکمرانی فره ئاست ریکدهخه ن، به نموونه له سیسته میکی فیدرالیدا، دهکریت برگی جیاوازه له خۆبگرن سه بارهت به زمانی فهرمی دهسهلاته ناوخۆیهکان، ئەمەش وهک میکانیزمیک بۆ جێگیرکردنی ئەو گروپه زمانیهانی له ناوچه یه کدا چرپوونه وه ته وه که له وانیه به گشتی له سه رانه سهری ولادتا که مینه بن به لأم له ئاستی ناوخۆی ناوچه که یاندا زۆرینه بن⁵. ئەمەش زیاتر په یوهسته به زمانی دایکی تاکهکان که دهسته بهرکردنی په یوهندی به ژماره ی به کارهینهرانیه وه نییه به لکو مافیکه بنه ره تیه بۆ قسه پیکارانی. بۆیه کاتیک له چوارچیه وه دهستور و یاسای ولادتا زمانیک یان چهند زمانیکه دیارکراو ده ناسریت پیوسته به کارهینانی زمانی دایک بۆ ته وای هاو ولاتیان دهسته بهرکریت⁶، دهسته بهرکریت⁶، و وهک مافیک بۆ یان پارێزراو بیت. ئەم مافه به یی دهقه نێوده وه له تیه کان مافیکه ره وای هه ر تاکیکه به تاییهت بۆ ئەندامانی پیکهاته که مینهکان که زمانی خۆیان به کارهینن، به نموونه ماده (27) له په یماننامه ی نێوده وه له تی تاییهت به مافه مه ده نی و سیاسیه کان سالی 1966 (العهد الدولي الخاص بالحقوق المدنية والسياسية)، ههروه ها له (25) له به لگه نامه ی عه ره بی بۆ مافهکانی مرۆف سالی 2004 (الميثاق العربي لحقوق الإنسان). و له دهستوروی زۆریک له ولاتان ئەم مافه بۆ تاکهکان دابین کراوه، به نموونه دهستوروی کۆماری عێراق سالی 2005.

¹ هاشم ئەمین، سه رچاوه ی پيشوو، ل 174.

² کمال علي حسين، مكانة اللغة العربية في دستور جمهورية العراق لسنة 2005 -دراسة مقارنة-، مجلة العلوم القانونية، كلية القانون، جامعة بغداد، العدد الأول، المجلد 35، 2020، صفحات 297-338، ص 312.

³ Fathi Said, «Official or national language», In: *Recherches en littérature, traductologie et linguistique*, Mohammed Jadir (ed.), Éditions Universitaires Européennes, Saarbrücken, 2023, pp. 2018-229, p. 220-2021.

⁴ Linda Cardinal, «Les enjeux de la diversité linguistique au Canada et au Québec», In: *Diversité et identités au Québec et dans les régions d'Europe*, Jacques Palard et al. (dir.), Les Presses de l'Université Laval et P.I.E.-Peter Lang, Québec et Bruxelles, 2006, p. 93-118, p. 98.

⁵ Sujit Choudhry and Erin C. Houlihan, *Official Language Designation*, International Institute for Democracy and Electoral Assistance, Stockholm, 2021, p. 22.

<https://www.idea.int/sites/default/files/publications/official-language-designation.pdf>

⁶ سۆران عه لی، زمانی فهرمی ولات له ریکهستی دهستوریدا، وتار بلوکراوه له ریکهوتی 28/09/2021، بهردهسته له ویسایتی: <https://wishe.net/detailsWtar.aspx?NusarID=801&Jmare=3179>

ياسايه زمانى عه رهبى كردبووه زمانى فهرمى، به لام ته مهش به شيويهى كه رها نه بوو به لكو ته گه ريكى پيچه وانهى ره چاو كردبوو و ناماژهى به وه دابوو (...جگه له وهى كه به ياساي تايهت دهقى له سهر ده دريٽ)¹، واته ته گه ر ياساي تايهت ريگه بدات ده كريٽ زمانى ديكه فهرمى بيته كايه وه. له لايه كى ديكه شه وه، مادده (شازده يه م) له م ياسايه مافى دابوو به تايه فه جياوازه كان كه به زمانى تايه تى خويان قوتابخانه دابمه زرئين بو فيركردنى تاكه كانيان و بياريزن به مه رجيك كه كو ك بيت له گه ل پرؤگرامه گشتيه كان. ليره دا هيچ سنوريك يان چوارچيوه يه ك بو چه مكى تايه فه دانه نراوه، كه مه به ست له تايه فهى ثابنيه يان نه ته وه يى. ده كريٽ وه ها ليكدانه وه بو ته م دهقه بكرٽ كه مافى داوه به پيگهاته نه ته وه يه يه كان، له نيوياندا كورد، كه قوتابخانه به زمانى كوردى بكاته وه. هه ر له م سهرده مه دا كاتي ك ده ولته تى عيراق له هه ولدا بوو بو به ده سه ته ينانى سه ربه خو يى و بوون به نه نام له ريخراوى كو مه له لى گه لان له سالى 1932، داواى ليكرا دان به مافى نه ته وه كانى ناو ولاته كه دا بنيت². له وه لامى ته م داواكاره دا عيراق به يان نامه يه كى پيشكه ش به وه كو مه له يه كرد كه تاييدا دان به مافه كانى كورد و كه مينه كانى ديكه دا ده نيت، له مادده (9) ي ته م به يان نامه يه زمانى كوردى ده كات به زمانى فهرمى له و ناوچانه ي كه زورينه ي دانيش تونه كه ي كوردن³. له داواى ته م هه نكا وه وه، به پي ي ياساي ناساي له بوارى خو يندندا، له رووبه ريكي به رته سكد و له چه ند ناوچه يه كى كه ركوك و هه ولير و موس ل، له پال زمانى عه رهبى و توركى، دان به خو يندن به زمانى كورديدا نرا بو ته وانهى كه زمانى دا يكيان كوردى بوو⁴. ته مه هه نكا ويكي گرنك بوو بو دانان به زمانى كوردى له و سهرده مه دا به تايهت له بوارى په روه رده و فيركردندا و به شيويهى كه ناراسته وخو له ده ستوره وه سه رچا وهى گرتبوو.

له داواى روخانى سيسته مى پاشايه تى و هاتنه كايه ي سيسته مى كو ماري، له سالى 1958، دوخى زمانى كوردى گو پانكارى به سه ردا هات. له م ده ستوره دا هيچ زمانيك نه كراوه به زمانى فهرمى، به لكو مادده (3) ي باس له وه ده كات كه (...عه رهب و كورد هاوبه ش (شريك) ن له و نيش تيمانه و ته م ده ستوره دان به مافه نه ته وه يه يه كانياندا ده نيت...). ده كريٽ دانان به زمانى كوردى بخريته چوارچيوه ي دانان به مافه نه ته وه يه يه كانى كورد به لام به روونى ته مه باس نه كراوه. ته گه ر دان به زمانى كورديشدا نه نراوه وه ك زمانى فهرمى ته وا له ده ستوردا زمانى عه رهب يه هه مان دوخى هه يه، به لام له رووى كرداريه وه عه رهبى زمانى فهرمى و ده ولته بوو چونكه عيراق ده كات به به شيك له نه ته وه ي عه رهب و خودى ده ستوره كه ته نها به زمانى عه رهبى نوو سرا بو وه و بلاو كرابو وه. له ده ستورى كاتى عيراق سالى 1964، به شيويهى كه فهرمى ته نها دان به زمانى عه رهب يه يه نراوه وه ك زمانى فهرمى له ده ولته⁵، و زمانيكى ديكه ي هيچ پيگهاته يه كى نه ته وه يى دانى پيدا نه نراوه و كه لى عيراقى كردوته به شيك له نه ته وه ي عه رهب. له م ده ستوره كاتيه دا ده قتيكى هاوشيوه ي ده ستورى كاتى 1958 هه يه

¹ مادده ي (حه قده يه م) له (القانون الاساسي لعام 1925)، هه لوه شاوه، ده ليت: (العربية هي اللغة الرسمية سوى ما ينص عليه بقانون خاص).

² دارا حميد محمد، جينوسايدى زمان (زمانى كوردى به نموونه)، گو فارى زانكو ي گه رميان، ژماره يه كى تايهت به يه كه م كو نفرانسى زانكو ي گه رميان، ته موز، 2017، ل 19-1 و ل 7.

³ شورش حسن عمر، خصائص النظام الفدرالي في العراق، دراسة تحليلية مقارنة، المركز العربي للنشر والتوزيع، القاهرة، 2018، ل 85.

⁴ مادده ي (شهش) له (قانون اللغات المحليه رقم 74 لسنة 1931م)، هه لوه شاوه. ته م ياسايه له روژنامه ي وه قايعى عيراقى (روژنامه ي فهرمى ده ولته) ژماره (989) له ريكه وتى 1 حوزه يرانى 1931 بلاو كرا وه ته وه.

⁵ مادده ي (3) له (الدستور المؤقت لسنة 1964) ده ليت: (الاسلام دين الدولة والقاعدة الاساسية لدستورها واللغة العربية لغتها الرسمية).

که دان دهئیت به مافه نهتهوهیهکانی (عهرب و کورد)¹، بهلام ههچ رونکردنهوه و پیناسهیهکی بۆ مافه نهتهوهیهکان نهکردوه، ههچهنده بهشیوهیهکی گشتی مافی نهتهوهیی زمانی نهتهوهیی دهگریتهوه. له دواي چوار سأل ئهم دهستوره کاتییه ههلوهشایهوه و دهستوری کاتی 1968 دانرا که دیسانهوه تهنا دانی به زمانی عهربیدا ناوه وهک زمانی فهرمی²، گهلی عیراقی کردۆته بهشیک له نهتهوهی عهرب، و ههمان دارشتنی گشتگیر و ناروونی بۆ مافه نهتهوهیهکانی کورد تیادا بهرجهستهکرا³.

پیشکوهوتنی گهوهی دهستوری بۆ داننان به زمانی کوردی وهک زمانی فهرمی له میانهی دهستوری کاتی 1970 هاتهکایهوه، که بهروونی دان به مافه نهتهوهیهکانی کورد و زمانی کوردیدا دهئیت، له پال زمانی عهربی⁴، وهک زمانی فهرمی له ناوچه کوردیهکان⁵. ئهمهش بۆ یهکهمجار بوو که دهقیکی دهستوری بهروونی دان به زمانی کوردیدا بنیت ئهگه ئهگه له سهراسهری عیراقیش نهئیت و تهنا له ناوچه کوردیهکاندا بیت. هه له چوارچۆیهدا یاسای خۆپیهری بۆ ناوچهی کوردستان دانرا به ناوی (قانون الحكم الذاتي لمنطقة كردستان رقم (33) لسنة 1974). ئهم یاسایهش دانی نا به زمانی کوردی وهک زمانی فهرمی له پال زمانی عهربی له م ناوچهیه و کران به زمانی پهروهده و فیرکردن⁶. بنه مای ئهم ههنگاه یاسایه گرنگه بریتیه له بهیانامه ی (11) ی ئازار سالی 1970، که له سه ر بنه مای پیکهوتننامه ی ئیوان شوپشی کورد و حکومهتی عیراق بوو⁷، له خالی (1) له بهیانکه ئامازه بهوه دراوه که (زمانی کوردی له گه ل زمانی عهربی زمانی فهرمییه له ناوچهی که زۆرینهی دانیشتهوانهکی کوردن، و زمانی کوردی زمانی فیرکردنه له ناوچهی،...).

هه له چوارچۆیهدا، یاسای کۆری زانیاری کوردی (قانون المجمع العلمي الكردي رقم (183) لسنة 1970) دانرا و ئهم کۆره وهک لقیک له کۆری زانیاری عیراقی دامهزرا. هه له سه رده مه دا بپاری به کارهتانی زمانی کوردی له هه ندیک ناوچه (قرار استعمال اللغة الكردية في بعض المناطق) ده رکرا به ژماره (204) سالی 1972، که به هۆیه وه ئه بوارانه ده ستیشانکرابوو که زمانی کوردییان تیادا به کارنايات یان به هاوبه شی له گه ل زمانی عهربی به کاردیت⁸. هه چه نده هه چه نده له دواي ئهم په ره سه ندن و زه مینه سازیه یاسایانه زمانی کوردی له عیراق گه شانوه و به ره وه پیشچوونی به خۆوه یینی، به لام له سنوریکه به رته سک و ته نا له چوارچۆیهی ناوچهی ئۆنۆمیدا به رجه سته ده بوو. هه ره ها له

¹ مادهی (19) له (الدستور المؤقت لسنة 1964)، دهئیت: (العراقيون لدى القانون سواء وهم متساوون في الحقوق والواجبات العامة لا تمييز بينهم في ذلك بسبب الجنس أو الأصل، أو اللغة أو الدين ويتعاون المواطنون كافة في الحفاظ على كيان هذا الوطن بما فيهم العرب والأكراد، ويقر هذا الدستور حقوقهم القومية ضمن الوحدة العراقية).

² مادهی (4) له (الدستور المؤقت لسنة 1968)، دهئیت: (... اللغة العربية لغتها الرسمية).

³ مادهی (21) له (الدستور المؤقت لسنة 1968)، دهئیت: (العراقيون متساوون في الحقوق والواجبات امام القانون لا تمييز بينهم بسبب الجنس او العرق او اللغة او الدين ويتعاونون في الحفاظ على كيان الوطن بما فيهم العرب والاکراد ويقر هذا الدستور حقوقهم القومية ضمن الوحدة العراقية).

⁴ مادهی (15) بڤگه یه که م له (الدستور المؤقت لسنة 1970) دهئیت: (العراق جزء من الامة العربية. ب - يتكون الشعب العراقي من قوميتين رئيسيتين، هما القومية العربية والقومية الكردية ويقر هذا الدستور حقوق الشعب الكردي القومية والحقوق المشروعة للأقليات كافة ضمن الوحدة العراقية).

⁵ مادهی (7) بڤگه یه که م-ب له (الدستور المؤقت لسنة 1970) دهئیت: (تكون اللغة الكردية اللغة الرسمية الى جانب اللغة العربية في المنطقة الكردية).

⁶ پروانه مادهی (2) له (قانون الحكم الذاتي لمنطقة كردستان رقم (33) لسنة 1974).

⁷ خلیل عهبدو للا، پرسی زمانی کوردی له عیراقدا، چاپخانه ی رۆژه لالت، چاپی یه که م، هه ولتیر، 2022، ل 7.

⁸ پروانه (قرار مجلس قيادة الثورة المنحل رقم (204) استعمال اللغة الكردية في بعض المناطق لسنة 1972).

پراکتیکدا سیاستکی نا هاوسهنگ گیرایه بهر له بهرزه وهندی بالادهستی زمانی عه ره پیدا. له م چوارچێوه یه شدا سیاستی به عه ره بکردن له و ناوچانه په پیره وکرا که ده که وتنه دهره وهی هه ریمی کوردستان، و چن دین بواری ده گرتنه وه بو لاواکردنی نه ته وهی کورد، یه کیک له و بو ارانه گرتنه بهری (سیاستی راستکر نه وهی نه ته وهی) بوو که کورد ناچار ده کرا خویان به عه ره ب تۆمار بکه و ته نانه ت ناوه کوردیه کان ده گۆرډران بو زمانی عه ره بی. هه روه ها له بواری په روه رده و رۆشنی پیدایا به شیوه یه کی به رنامه بو دارپێژراو زمان و که لتوری عه ره بی به سه ر ناوه نده کانی خویندندا ده سه پیندرا و زمانی کوردی قه ده غه ده کرا یان پشتگوینده خرا¹. ئەم سه رده مه به هه ندیک پێشها ت و گۆرانکاری سیاسی و کۆمه لایه تی و یاسایه وه به رده وام بوو تاوه کو راپه رینی گه لی کورد و دروست بوونی هه ریمی کوردستان له سا لی 1992، بایه خدان به زمانی کوردی له دره وهی هه ریم زیاتر رووی له کزی کرد.

ته وه ری دووهم

به هیز بوونی پێگه ی زمانی کوردی له سه رده می فیدرالی دا

له دوای روخانی رژی می به عس له سا لی 2003، سیسته می عیراق بو یه که مجار به پێی یاسای به رپوه بردنی ده ولته تی عیراق بو قو ناغی گواسته وه سا لی 2004، له سیسته میکی ناوه ندییه وه گۆرا بو سیسته می فیدرالی. له م سه رده مه دا، دانپیدانانی زمانی کوردی له روانگه ی ده ستوورییه وه پێشکه وتنی به خو وه یینی و چه سپاوتر و جیگیرتر بوو. بو یه که مجار و به پێی به نده کانی ئەم یاسایه، که به های ده ستووری هه بوو بو عیراق، زمانی کوردی، هاوتا له گه ل زمانی عه ره بی، کرا به زمانی فه رمی عیراق و جیاکرایه وه له زمانی پێکهاته نه ته وه ییه کانی دیکه ی وه ک تورکمان و سریانی و ئەرمه نی². جیاوازی دیکه ی ئەم دان پیدانانه ده ستوورییه به زمانی کوردی له م قو ناغه نو ییه دا بریتیه له وهی که ماده ده (9) ی ئەم یاسایه، ورده کاری ئەو بو ارانه ی روونکردو ته وه که زمانی کوردی تیا یاندا له گه ل زمانی عه ره بی فه رمیه. به لأم له م سه رده مه دا، که سه رده میکی راگوزه ری بوو له سه ر ئاستی ده ولته تی عیراق، ئەم برگانه به پێی پێویست کاریان پینه کرا ته نانه ت وینه ی ره سه نی خودی یاساکه ش به زمانی کوردی بلاونه کرایه وه به لکو ته نها به زمانی عه ره بی بلاوکرایه وه و له لایه ن سه رکرده سیاسییه کانه وه وا ژو کرا. له و ماوه یه شدا یاسایه ک دان نه را که ئەم برگه ده ستوورییه و چوارچێوه ی کارپنکردنه که ی ده ستنیشان بکات، به لکو گشت ئەو یاسایانه ی که ته نها بایه خیان بو زمانی عه ره بی بوو له دره وهی هه ریمی کوردستان، هه رچه نده پێچه وانیه ئەم یاسایه ش بوون، وه ک خویان کاریان پیده کرا و ته نها زمانی عه ره بی به فه رمی به کار ده ها ت.

ئەم ریکخسته نه ده ستوورییه راگوزه رییه هه ر وه کو ده قیکی یاسایی بالا مایه وه و بوو به بنه مایه کی یاسایی به هیز بو ئه وهی له ده ستووری کۆماری عیراق سا لی 2005 ئەم بابته ئاماژه ی پیدریته وه و به گرنگییه وه جیگه ی بکریته وه. ئەم

¹ سه عدی عوسمان هه روتی، سیاستی پاکتاوی ره گه زی کورد له که رکوک له سا لانی دوای راپه ریندا - تو یژینه وه یه کی شیکاری له به لگه نامه فه رمیه کاندای، کۆنگره ی به جیهانناساندنی جینۆسایدی گه لی کورد، 26-28 کانونی دووهم 2008، هه ولیتر، لاپه ره کانی 160-187، ل. 176-177.

² بر وانه ماده ی (9) له (قانون ادارة الدولة العراقية للمرحلة الانتقالية لسنة 2004)، که ده لیت: (اللغة العربية واللغة الكردية هما اللغتان الرسميتان للعراق. ... يحدد نطاق المصطلح لغة رسمية وكيفية تطبيق احكام هذه المادة بقانون يشمل: 1. اصدار الجريدة الرسمية الوقائع العراقية باللغتين؛ 2. التكلم والمخاطبة والتعبير في المجالات الرسمية كالجمعية الوطنية، ومجلس الوزراء. والمحاکم، والمؤتمرات الرسمية، باي من اللغتين؛ 3. الاعتراف بالوثائق الرسمية والمراسلات باللغتين و اصدار الوثائق الرسمية بهما؛ 4. فتح مدارس باللغتين وفق الضوابط التربوية؛ 5. اية مجالات اخرى يحتمها مبدأ المساواة مثل الاوراق النقدية، وجوازات السفر، والطابع؛ 6. تستخدم المؤسسات والاجهزة الاتحادية في اقليم كردستان اللغتين).

دهستوره نوڤیه، بهشیوهیهکی گشتی ئەو دان پیدانانە بە زمانی کوردی دووبارە کردووە که لە یاسای بەرپۆڕبەردنی دەولەت بۆ قۆناغی گواستنەووە سالی 2004 دا هەبوو، زمانی کوردی هاوتای زمانی عەرەبی کرد بە زمانی فەرمی لە سەرانیسەری عێراق لە بوارەکانی دەرکردنی پۆژنامەیی فەرمی عێراقی، قسەکردن و گوزارشتکردن لە بوارە فەرمیەکانی وەك ئەنجومەنی نوێنەران و ئەنجومەنی وەزیران و دادگاگان و کۆنگرە فەرمیەکان بە هەر یەکێک لە دوو زمانە. هەرۆهە دانی ناو بە بەلگەنامە فەرمیەکان و پەيوەندی نامەبەری و دەرکردنی بەلگەنامەیی فەرمی بە هەردوو زمانە، لەگەڵ بواری دیکەیی خوێندن و کاغەزی دارایی و پاسەپۆرت و پول¹. بەلام ئەم ماددە دەستوورییە چەمکی زمانی فەرمی و چۆنیەتی پیاوێرکردنی ئەم ماددەییە بەوردی دیارنەکردوو، بەلکو ئەم ئەرکەیی سپاردوو بە یاسایەکی تاییەت.

لەم پوانگەییەو، چەند یاسایەکی ئاسایی لەسەر ئاستی عێراق و هەریمی کوردستان دانراون بۆ پێکخستنی زمانی فەرمی. لەوانە یاسای زمانە فەرمیەکان ژمارە (7) سالی 2014ی عێراق. ئەم یاسایە بەمجۆرە پێناسەیی زمانی فەرمی لە سەرانیسەری دەولەت دەکات که بریتیە لەو زمانەیی که دەولەت پێی وەرەگرێت لە ئاڤوتن و گوزارشت لێکردن و وتاری فەرمی و کاغەزی نەختینەیی و پول و بەلگەنامە فەرمیەکان لە گشت کاروباریکی دەولەت لەناوڤۆ و لە دەرۆه و بوارەکانی تریش². لە لایەکی دیکەشەو، ئەم یاسایە پێناسەیی زمانی فەرمی لۆکالی دەکات بەوێ بریتیە لەو زمانەیی که بەکارهێتانی فەرمی سنورداردەکرێت لەناو ئەو یەکە کارگێریانی که قسەپێکەرانێ زمانەکی زۆرینەیی یەکەکه پێک دەهێنن³. لەم چوارچۆییەدا بەشیوهیهکی فەرمی دان بەویدا نرا که لە پال زمانی عەرەبی چەندین زمانی دیکەش هەن که زمانی دانیشتوانی پەسەنی عێراق لەوانەش زمانی کوردی، که لە رووی ژمارەیی بەکارهێنەرانی دەووم زمانە لە دوای عەرەبی، هەرۆهە زمانەکانی دیکەش وەك تورکمانی، سیرانی و ئەرمەنی هەن که یاسادانەری دەستووری مافی بۆ بەکارهێنەرانی دەستەبەرکردوو بە زمانی خۆیان لە دامەزرۆه پەرۆهردیە حکومییەکان بخوینن⁴. لەم پوانگەییەو یاسادانەری ئاسایی بەروونی دانی بەم فرەییە لە زمان لە چوارچۆییە کۆماری عێراقدا ناو و وەك مافیکی بنەرەتی بۆ هاوڵاتیانی داینبکردوو. هەرۆهە لە پال ئەو زمانەیی که لە دەستووردا هاتوون گرنگی بە زمانی (الصائبة المنداية) داو وەك زمانی ناوڤۆیی⁵. بەشێک لە ئامانجەکانی یاسای زمانە فەرمیەکانی عێراق بریتیە لە لێکنزیک کردنەوێ پێکھاتە عێراقییەکان و قوڵکردنەوێ چەمکەکانی مرقۆقیەتی و نیشتمانی، و بەدیھیتانی گیانی شانازیکردن بە زمانی دایک، و دەستەبەرکردنی یەکسانی لەنێوان زمانی عەرەبی و کوردی⁶. هەرۆهە لە هۆیەکانی دەرچواندیندا ئامارە بەو دراوہ که (... وەك ریزیک بۆ فرەنەتەوویی و فرەزمانی لە عێراق و جەختکردنەو و لەسەر چەسپاندنی پەهەندی مرقۆیی شارستانیەتەکانی لە سەردەمی نوێی فیدرالیدا... ئەم یاسایە دەرچویندرا). ئەمە هەنگاویکی گرنگ بوو بۆ سیرینەوێ شوینەواری سیاسەتی نکوئیکردنی فرەزمانی لە عێراق. بەشیوهیهکی گشتی لە پوانگەیی بەهیزبوونی پێکەیی زمانی کوردی لە سەردەمی بە فیدرالی بوونی عێراق، لەگەڵ زمانی عەرەبی، پێویستە لە سەرانیسەری عێراقدا زمانی کوردی لەم بوارانەدا بەکارپیت:

¹ پوانە ماددەیی (4) لە (دستور جمهوریة العراق لسنة 2005).

² پوانە ماددەیی (1) بڕگەیی یەکەم لە (قانون اللغات الرسمية رقم (7) لسنة 2014).

³ پوانە ماددەیی (1) بڕگەیی دووهم (من قانون اللغات الرسمية رقم (7) لسنة 2014).

⁴ پوانە ماددەیی (4) بڕگەیی یەکەم لە (دستور جمهوریة العراق لسنة 2005).

⁵ پوانە ماددەیی (2) بڕگەیی پینجەم لە (قانون اللغات الرسمية رقم (7) لسنة 2014).

⁶ پوانە ماددەیی (2) لە (قانون اللغات الرسمية رقم (7) لسنة 2014).

- دەرکردنی رۆژنامه‌ی فه‌رمی.
- قسه‌کردن و وتووێژ و گوزارشتکردن له کۆبوونهوه فه‌رمیه‌کانی ئه‌نجومه‌نی نوێنه‌ران، سه‌رۆکایه‌تی کۆمار، و ئه‌نجومه‌نی وه‌زیرانی فیدرالی، و دادگاگان و ئه‌نجومه‌نی دادوه‌ری و کۆنفرانسه فه‌رمیه‌کان، و له کۆبوونهوه فه‌رمیه‌کانی په‌رله‌مان و حکومه‌ت و سه‌رۆکایه‌تی هه‌رێم.
- په‌یوه‌ندییه‌کانی نیوان ده‌سه‌لاته فیدرالییه‌کان و ده‌سه‌لاته‌کانی هه‌رێمی کوردستان.
- داننان به‌لگه‌نامه فه‌رمیه‌کان و ئالوگۆرکردنی نامه و دەرکردنی به‌لگه‌نامه‌ی فه‌رمی.
- کردنه‌وه‌ی قوتابخانه.
- دەرکردنی دراوی نه‌ختینه و پاسه‌پۆرت و پولی دارایی و پۆسته و هه‌ر بوارێکی تر له‌سه‌ر بنه‌مای یه‌کسانی، وه‌ک تابلۆکانی وه‌زاره‌ته‌کان و فه‌رمانگه فیدرالییه‌کان و فه‌رمانگه‌کانی هه‌رێمی کوردستان.
- شایه‌نی باسکرنه هه‌ردوو زمانی عه‌ره‌بی و کوردی، که هه‌مان به‌ها و هه‌یزی ده‌ستووریه‌یان هه‌یه، پله‌یه‌کی با‌ل‌تر و به‌هایه‌کی زیاتریان هه‌یه له‌به‌رامه‌به‌ر زمانه ناو‌خۆیه‌یه‌کانی دیکه، و ده‌ییت یه‌کسانی له‌نیوان هه‌ردووکیان به‌دی به‌یندرێت له‌ ماف و جیاوکه‌کان له‌ناو دامه‌زراوه فه‌رمیه‌کان¹. ئه‌م دان پێداناوه‌ وایکرد که زمانی کوردی له‌ پال زمانه‌کانی دیکه‌ی عه‌ره‌بی و تورکی و فارسی و عبری بیه‌یته‌ پینجه‌م زمانی فه‌رمی له‌ رۆژه‌لاتی ناوه‌پاست، و عێراقی کرده‌ یه‌که‌م و‌لات له‌ناوچه‌که که دوو زمانی فه‌رمی هه‌ییت². هه‌روه‌ها وه‌رچه‌رخانیکی گرنکه له‌ سیاسه‌تی زمان له‌ عێراقدا هاتۆته‌ کایه‌وه که به‌ره‌می گۆرانی سیسته‌می سیاسی و چه‌سپاندنی فیدرالیزه‌، هه‌روه‌ها په‌نگدانه‌وه‌ی دۆخی پاسته‌قینه‌ی کۆمه‌لگه‌ی عێراقیه‌ نه‌ک سه‌پاندنی زمانیک و شارده‌وه‌ی ئه‌وانی دیکه. هه‌رچه‌نده‌ ده‌کریت ئه‌م قوناغه به‌ سه‌رده‌می کۆتاییه‌تیا‌ن به‌ تا‌ک زمانی فه‌رمی له‌ سه‌رانسه‌ری عێراق وه‌سف بکریت به‌لام له‌ کرداریدا له‌ زۆریه‌ی بواره‌کان تا‌ک زمان زاله و کاری پێده‌کریت که زمانی عه‌ره‌بیه‌.

به‌شی دووه‌م

چه‌سپاندنی کرداری زمانی کوردی له‌ سه‌رانسه‌ری عێراق

بۆ ئه‌وه‌ی زمانی کوردی وه‌ک زمانی فه‌رمی کاری پێبکریت ته‌نها ئه‌وه‌نده به‌س نییه که له‌ناو ده‌قه‌کانی ده‌ستوور و یاسا‌کانی و‌لاتدا دانی پێدا بنریت، به‌لکو پێویسته له‌ بوا‌ری کرداریدا له‌ پرۆسه‌کانی په‌روه‌رده و فێرکردن و کارکردن و بوا‌ری رۆشنی‌ری و په‌یوه‌ندییه‌کان کاری پێبکریت و دامه‌زراوه و ده‌سه‌لاته فه‌رمیه‌کان له‌پێگه‌ی بپار و مامه‌له‌کانیا‌نه‌وه بیچه‌سپینن، ئه‌گه‌ر ئه‌م هه‌نگاوه کردارییا‌نه نه‌گیرینه‌به‌ر ئه‌وا با له‌ چوارچه‌وه‌ی سیاسه‌تی زمانی فه‌رمیدا دانی پێدا نراییت به‌لام ده‌پوکیه‌وه و کاری پێناکریت. بۆیه سه‌ره‌رای هه‌نگاو و هه‌بوونی ده‌سته‌به‌رییه یاسایه‌یه‌کان کارکردن به‌ زمانی کوردی رووبه‌رووی چه‌ندین ئاله‌نگاری ده‌یته‌وه (باسی یه‌که‌م)، په‌نا‌بردن بۆ ئه‌و ده‌سته‌به‌رییا‌نه له‌ ئاستیکی سنورداریا‌یه و وه‌ک پێویست نه‌یانتوانیوه زمانی کوردی وه‌ک زمانی فه‌رمی له‌ ئاستی کرداری بخه‌نه بوا‌ری جیه‌جیکردنه‌وه (باسی دووه‌م).

¹ پروانه مادده‌ی (2) پرگه‌ی چواره‌م له (قانون اللغات الرسمية رقم (7)، لسنة 2014).

² عمار عباس محمود، القضية الكردية: إشكالية بناء الدولة، العربي للنشر والتوزيع، الطبعة الاولى، القاهرة، 2016،

باسی یه کهم

ئالەنگارییه کانی چه سپاندنی زمانی کوردی وه ک زمانی فه رمی

سه ره پای ئه و راستیه ی که له ناو ده ستوری کۆماری عێراق سالی 2005، و یاسای زمانه فه رمیه کانی عێراق سالی 2014، دان به وه دا نراوه که زمانی کوردی زمانیکی فه رمیه له سه ره انسه ری عێراق، به لأم له بواری کرداریدا ئالەنگاری زۆر هه ن له به رده م به کاره یتانی ئه م زمانه له پال زمانی عه ره بیدا. له م چوارچۆیه شه دا هه ندیک ده ق له ناو یاسا به رکاره کان هه ن که رێگه ن له به کاره یتانی زمانی کوردی (ته وه ری یه که م)، و له زۆربه ی حاله ته کانددا دامه زراوه فیدرالییه کان ده قه به رکاره کانی پالپشت بۆ به کاره یتانی زمانی کوردی جێبه جێناکه ن (ته وه ری دووه م).

ته وه ری یه که م

رێگه ی ده قه یاساییه کان له به کاره یتانی زمانی کوردی

له ده ستور و یاسای تایبه ت به زمانه فه رمیه کانی عێراقدا ده قی روون هه یه له سه ر داننان به زمانی کوردی وه ک زمانی فه رمی له پال زمانی عه ره بیدا، له م رووه وه هه یج بۆشایه ک نییه، به لأم له رووی یاساکارییه وه، له سه ر ئاستی ده وڵه تی فیدرالی، ناوه رۆکی ئه م ماده ده ستوروی و یاسا تایبه تانه نه یتوانیوه زۆرێک له و یاسایانه بگۆرێت که ته نها زمانی عه ره بیان کردووه به زمانی فه رمی، به تایبه ت ئه وانیه ی که له پێش دانانی ده ستوروی سالی 2005 دانراون. لێره دا چه ند نمونه یه ک ده خه یه روو و تاوتوویی ناوه رۆکه کانیان ده که یه ن.

له سالی 1977، له چوارچۆیه ی سیاسه تی سه پاندنی تاک زمانی فه رمی به سه ر ته واوی کۆماری عێراقدا، قانون الحفاظ علی سلامة اللغة العربية رقم (64) لسنة 1977 دانرا¹، ئه م یاسایه گشت ده سه لآت و دامه زراوه فه رمیه کانی ده وڵه ت و ته نانته که رتی تایبه ت و رێکخراوه کان، له کاره کارگێڕیه کان و پرۆسه کانی په وه رده و فێرکردن و گشت بواره کانی دیکه شه دا، ناچار ده کات ته نها زمانی عه ره بی به کاره یتن و سه لامه تی ئه م زمانه یارێژن². ئه م یاسایه تا ئیستاش به رکاره، به روونی پێشیلکاری ده ستوروی تێدایه چونکه ته نها دان به زمانی عه ره بیدا ده ئیت.

هه ره وه ها به پێی یاسای رێکخستنی دادوه ری هه موارکراوی عێراق، که ئیستا به رکاره، زمانی دادگاگان بریتیه له زمانی عه ره بی، به لأم ئه گه ر لایه نه کانی داوا یان شایه ته کان یان شاره زاکان زمانی دادگایان نه زانی ئه وا دادگا ده یت گۆیان لێگه رت له رێگه ی وه رگێڕیکه وه دوای ئه وه ی که سوێند ده خوات³. ئه م یاسایه باسی پیاده کردنی زمانی کوردی ناکات له ناو دادگاگان و پرۆسه کانی دادبیینکردن و بریاره کانی دادگاگان، به لکو زمانی کوردی و زمانه بیانییه کان وه ک یه ک ده بینیت. ئه گه ر ئه م ده قه بۆ زمانیکی وه ک ئینگلیزی یان فه ره نسی یان فارسی یان تورکی دروست یت، ئه وا بۆ زمانی کوردی دروست نییه و پێچه وانیه ی ده ستور و یاسای زمانه فه رمیه کانه. هه ر له م روانگه یه وه، یاسای سه لماندن ژماره (107) سالی 1979، هه موارکراو⁴، باس له وه ده کات که ئه و دادگایه ی ته ماشای داوا ده کات ده یت زانیاری و سوێندخواردن و ئاراسته کردنی

¹ پروانه (قانون الحفاظ علی سلامة اللغة العربية رقم (64) لسنة 1977).

² به پێی پێگه ئه لیکترۆنی بنکه ی یاسادانانی عێراقی، که پێگه یه کی فه رمیه و سه ر به ئه نجومه نی بالای دادوه ری عێراقه، ئه م یاسایه تا کو ئیستا هه لئه وه شه یندراوه ته وه.

<https://iraql.d.e-sjc-services.iq/LoadLawBook.aspx?page=1&SC=&BookID=12035>

³ پروانه ماده ده ی (4) له (قانون التنظيم القضائي رقم (160) لسنة 1979، المعدل).

⁴ قانون الاثبات رقم (107) لسنة 1979، المعدل.

پرسیار بۆ کهسی شایهت به زمانی عه ره بی بکات یان به زمانی ئه و ولاتهی که بۆی ده تیردیت¹. یه کیتی تر له و یاسایانهی که بهرکاره و تهنها دان به زمانی عه ره بی دا ده نریت وهک زمانی فه رمی سه رانسه ری له عیراق له پیشکه شکردنی سه نه دات و به به لگه کردنیان بریتیه له یاسای دادنووسه کان ژماره (33) سالی 1998، هه موارکراو²، ئه م یاسایه له پال زمانی عه ره بی دان به زمانی کوردیدا ده نیت ته نها له چوارچێوهی ناوچهی حوکمی زاتی (ئۆتۆنۆمی)³، و تا ئیستا ئه م چه مکه ش له ناو یاساکه ماوه ته وه و له لایه ن ده سه لاتی یاسادانانی فیدرالی هه موار نه کراوه ته وه. شایه نی باسه په ره له ما نی کوردستان به یاسای ژماره (16) ی سالی 2012 یاسای جێبه جێکردن و هه موارکردنی پیاده کردنی یاسای دادنووسانی ژماره (33) ی سالی 1998 له هه ری می کوردستان - عیراق، کارکردنی به م حوکمه له هه ری می کوردستان پاگرت و رێگه یدا به به لگه نامه کردنی سه نه ده کان به هه ردوو زمانه که و پیشخستنی زمانی کوردی. له لایه کی دیکه شه وه، یاسای کۆمپانیاکان ژماره (21) سالی 1997، هه موارکراو⁴، له عیراق پیویستی کردوو له سه ر کۆمپانیا که گشت په راو و پروانامه و به لگه نامه کانی که ده ری ان ده کات چاپ بکات و به زمانی عه ره بی بیت و ده کریت وهک زیاده زمانیکی بیانیش به کاریت. ئه م یاسایه ش ته نها دانی به به لگه نامه ی عه ره ییدا ناوه⁵.

یه کیتی دیکه له یاسا عیراقیهی کان که به شیوهیه کی سنوردار دانی به زمانی کوردیدا ناوه وهک زمانی فه رمی له پال زمانی عه ره ییدا، ئه ویش بریتیه له یاسای کاری عیراقی سالی 2015، که له دوا ی ده رچوونی ده ستووری کۆماری عیراق سالی 2005 دانراوه، به لآم ئه م یاسایه ش ته نها له سنوری هه ری می کوردستان دانی به فه رمی بوونی هه ردوو زمانه که دا ناوه⁶، و له ده ره وه ی هه ری م ته نها دانی به زمانی عه ره ییدا ناوه. له لایه کی تره وه، یاسای به ستنی په یماننامه کان سالی 2015، باس له وه ده کات که په یماننامه کان له نیوان عیراق و ولاتانی دیکه به زمانی عه ره بی ده نووسریته وه ئه گه ر له گه ل ده وه لته یکی عه ره بی یان زیاتر بیت یان به زمانی عه ره بی و زمانی ده وه لته ی دیکه ی دانوستانکار ده نووسریته وه به مه رجیک هه ردوو زمانه که هه مان هێزی یاساییان هه بیت یان ئه وه تا به زمانی عه ره بی و به زمانی ده وه لته ی دیکه و به زمانی سییه م ده نووسریته وه (به ئینگلیزی یان فه ره نسی)⁷. لیره شدا به ته وا وه تی زمانی کوردی پشتگۆیخواه. پیویست بوو له به ستنی ریکه وتنامه و په یماننامه ئیوده وه لته ییه کاندای زمانی کوردیش له به رچاو بگه یایه لایه نی که م بۆ ناوخۆی عیراق له میانه ی په سه ندرکردنی دا به هه ردوو زمانی عه ره بی و کوردی په سه ندرکرایه.

به لیکدانه وه ی ئیمه ئه م یاسایانه سه ری پچی ده ستووریان تیدایه و کۆک نین له گه ل ناوه روکی ماده (4) ی ده ستووری سالی 2005، بۆیه ئه و برگه و ماده نه ی که ته نها دان به زمانی عه ره ییدا ده نین له رووی ده ستوورییه وه پوچه ل⁸، و دژیه کن له گه ل یاسای زمانه فه رمیه کانی عیراق. له ژێر پۆشنای ده فه کانی ئه م ده ستوور و یاسایه، پیویسته هه ر یاسایه ک که دان به فه رمی بوونی زمانی کوردیدا نه تیت کاری پینه کریت و به شیوه یه کی فه رمی هه لبو هه شینریته وه.

¹ پروانه مادهی (16) له (قانون الاثبات رقم (107) لسنة 1979).

² قانون كتاب العدول رقم (33) لسنة 1998، المعدل

³ پروانه مادهی (16) له (قانون كتاب العدول رقم (33) لسنة 1998، المعدل).

⁴ قانون الشركات رقم (21) لسنة 1997، المعدل.

⁵ پروانه مادهی (201) له (قانون الشركات رقم (21) لسنة 1997، المعدل).

⁶ پروانه مادهی (16) له (قانون العمل رقم (37) لسنة 2015).

⁷ پروانه مادهی (7) له (قانون عقد المعاهدات رقم (35) لسنة 2015).

⁸ مادهی (13) برگه ی دووه م له (دستور جمهورية العراق لسنة 2005، ده لیت: (لا يجوز سن قانون يتعارض مع هذا الدستور، ويُعد باطلاً كل نص يرد في دساتير الاقاليم أو اي نص قانوني آخر يتعارض معه).

لهلايهكى ديكه شهوه، نهجومهنى نوينه رانى عيراق ياساى فيدرالى به زمانى كوردى دانائيت و بلاوناكاتوهه. نه مهش پيشيلكرديكى روونى دهقه دهستوروى و ياساييه كانه كه هه نديكيان خودى نه مه نهجومه نه دايناون. نه م پيشيلكارىيانه له سه ر ئاستى كو ماري عيراق له كاتيكدايه له هه ريمى كوردستان، ياساكان كه له په رله مانى كوردستان به زمانى كوردى ده رده چن، به هه ردوو زمانى كوردى و عه ربه لى ره ژنامه لى فه رمى (وه قايعى كوردستان) به يه كه وه بلاوده كرينه وه و له دامه زراوه گشتييه كانيش به زمانى كوردى و عه ربه لى مامه له كان راييده كرين و به هه ردوو زمان به لگه نامه كان به رده سته خرين.

ته وه رى دو وه م

ريگرى دامه زراوه كان له به كارهيئانى زمانى كوردى

لي ره دا مه به ست نه وه يه كه له سه ر ئاستى ياسايى و دهقه كان دان به زمانى كورديدا نراوه و پيوستكراوه وه ك زمانى كوردى فه رمى كاري پيشكرت، به لام له سه ر ئاستى پراكتيكي كاري پيناكرت و دهقه ياساييه كان پشتگووى ده خرين، له م بواره دا چه ندين پيشيلكارى ياسايى و دهستوروى له سه ر ئاستى دامه زراوه و دهسه لاته فيدرالييه كانى عيراق تيبينى ده كرين. به پي مادده (4) برقه (دو وه م / أ) له دهستوروى كو ماري عيراق سالى 2005، ده ييت ره ژنامه لى فه رمى به هه ردوو زمانى عه ربه لى و كوردى ده رچن، به لام له پراكتيكا ره ژنامه لى فه رمى عيراق (الوقائع العراقية) ته نها به زمانى عه ربه لى ده رده چيت، هه رچه نده له ياساى بلاوكرده وه له ره ژنامه لى فه رمى ژماره (78) سالى 1977، هه مواركراو¹، ده قيك نييه كه باس له زمانى بلاوكرده وه لى نه و بابه تانه بكات كه له ره ژنامه فه رميه ده ييت بلاوكرينه وه، به لام له سالى 2007، مادده يه كه مى نه م ياسايه، له به ر ره ژنايى دهستوروى كو ماري عيراق سالى 2005، هه موار كراو نه وه كرايه ريساى فه رمى كه ده ييت وه زاره تى داد ره ژنامه لى فه رمى به هه ردوو زمانى كوردى و عه ربه لى ده ربكات². كه چى ئيستا ته نها ناوى ره ژنامه له سه ر به رگى سه ره كى به كوردى ده نووسريت و ناوه ره كه كهى بلاوكراره لى كوردى تيدا نييه.

هه روه ها له سه ر ئاستى نه نجومه نى نوينه رانى عيراق، به پي مادده (4) له دهستوروى كو ماري عيراق سالى 2005، (قسه كردن و گفتوگو كردن و گوزارشت كردن له ... نه نجومه نى نوينه ران... به هه ر يه كيك له زمانه كانى كوردى يان عه ربه لى ده ييت). و به پي په رپه وى ناوخوى خودى خوى به فه رمى دان به وه دا نراوه كه برپاره كانى نه نجومه ن به هه ردوو زمانى عه ربه لى و كوردى ده نووسرينه وه و بلاوده كرينه وه³. له ئيستا دا هيج گفتوگو و تيبينيه كه به زمانى كوردى نييه، نه و نه ندامانه لى نه نجومه ن كه كوردن بوته نه ريتيك يان پيوه ريك كه ده ييت زمانى عه ربه لى بزنان و له ميانه لى گفتوگو كانى نه نجومه نه كه به عه ربه لى قسه بكن، له كاتيدا هه نديكيان زمانى عه ربه لى نازان يان ناتوان به باشى قسه لى پيكن، نه زانينى عه ربه لى يان قسه نه كردن به زمانى عه ربه لى هيج كه موكورتبه كى ياسايى نييه بو نه ندامى نه نجومه ن و هيج سه رپيچيه كى تيدا نييه، به لكو پيوسته نه وانه لى كه عه ربه لى به باشى ده زانن له كاتى پيوستدا نه ييت قسه لى پيكنه و به كوردى قسه بكن چونكه نه م كوردى قسه كردنه مافيكى دهستوروى و ياسايى و نه ته وه يه، پشتگوويخستنيش سه رپيچى ياسا و دهستوروه، بويه نه گه ر كورد هه ول بدات نوينه ره كانى له به غداد عه ربه لى زان بن گرنگه هانيان بدات به كوردى قسه بكن و ياسا و دهستور جيبه جيبكه ن.

¹ قانون النشر في الجريدة الرسمية رقم (78) لسنة 1977، المعدل.

² بروانه (قانون التعديل الاول لقانون النشر في الجريدة الرسمية رقم (34) لسنة 2007).

³ بروانه مادده لى (148) له (النظام الداخلي لمجلس النواب العراقي لسنة 2022).

ههروهه له دادگا فیدرالییه کانی عیراق به گشت جور و پله کانییه وه کار بهو دهقه دهستوری و یاساییه ناکه که دان به زمانی کوردیدا دهتین وهک زمانی فهرمی له سه رانسه ری عیراق. له تیبستادا و له بواری پراکتیکدا ریکاره کانی ناو دادگاکان له دهروهی ههریمی کوردستان تهنا به زمانی عهره بی بهرپوهده چن و زمانی کوردی به تهواوهتی له سه رانستی کرداری پشتگوپته خراوه. ته نانهت له میانهی تو مارکردنی داوا و پیشکه شکردنی به لگه به دادگا عیراقیه کانی، له تیویاندا دادگای بالای تیبیحادی، واپیویست دهکات که به لگه نامه کوردیه کانی وه برگیپردرینه سه رانستی عهره بی. ته مهش له کاتیکیه که دهستور دانی به به لگه نامه فهرمییه کانی به ههردوو زمانه که دا ناوه¹.

ههروهه له تهنجومه نی وهزیرانی عیراق، هه رچه نده له پهیره وی ناوخوی باس له زمانی قسه کردن و گفتوگو کردن له دانیشتنه کانی ناکات، به لام هه میسه گفتوگو کانی به زمانی عهره بی بهرپوهده چن². له لایه کی دیکه شه وه، به پپی یاسای زمانه فهرمییه کانی له عیراق، پیویسته تابلو کانی وهزاره ته کانی و هاتووچو و دامه زراوه فهرمییه کانی به ههردوو زمانی کوردی و عهره بی بن³، به لام ته برگیه شه به پپی پیویست جیبه جیته کراوه، چونکه زوربه ی لوگو ی سه رانوسی راوه کانی و تیبیسایته کانی دامه زراوه عیراقیه کانی، جگه لهو دامه زراوه و دهسه لاته فیدرالییه کانی که که سی یه که میان کورده یان کورد تیایاندا هه ن، به تهواوهتی زمانی کوردییان پشتگوپتخستوو و تهنا به زمانی عهره بی یان عهره بی و تینگیزی بلو کراوه یان هه یه. و گشت جور په یوه ندییه کی فهرمی له تیوان دهسه لاته فهرمییه کانی ههریمی کوردستان و دهسه لاته فیدرالییه کانی له عیراق به زمانی عهره بی بهرپوه ده چن و زمانی کوردی به تهواوهتی پشتگوپتخراوه و کاری پناکریت.

چه ندین بواری گرنگی دیکه هه ن له عیراقدا که زمانی کوردی تیایاندا پشتگوپتخراوه به تاییهت له بواری پهروه ده و خویندن له زانکو و په یمانگکان، له کاتیکیه خویندن زمانی عهره بی له قوتابخانه گشتیه کانی له ههریمی کوردستان له دوای پولی سییه می بنه په تیه وه ناچاریه به لام له دهروهی ههریمی کوردستان، جگه لهو قوتابخانه ی که خویندن تیایاندا به کوردیه، له زوربه ی قوناغه کانی زمانی کوردی له پروگرامی خویندن نیه یان ته وه تا ته گهر هه شبیت گرنگیه کی ته وتوی پینادریت. به لام له قوناغه جیاوازه کانی، زمانی تینگیزی ده خویندریت که به پپی یاسا و دهستوری ولت زمانی فهرمی نیه. ته مهش ته وه مان بو پرونده کاته وه که ویستیکی روون هه یه بو پشتگوپتخستنی زمانی کوردی وهک زمانی فهرمی له سه رانسه ری ولت و دروستکردنی به ربه ست له به رده م نه وه کانی داها توو له عیراق تا ته زمانه فیرین و کاری پیکه ن.

باسی دووه م

دهسته به رییه کانی چه سپاندنی زمانی کوردی

بو ته وهی زمانی فهرمی له بواری کرداریدا بچه سپاندنریت پیویسته هه ندیک ریکاری دامه زراوه یی بگریته بهر که وابکه ن دامه زراوه فهرمییه کانی و تاکه کانی ش ناچار به به کاره تیان و فیربوونی بکه ن. له م روانگه په وه، له سه رانستی ده ولته ی عیراق و ههریمی کوردستانیش له پرووی دامه زراوه ییه وه هه ندیک هه نگاو نراون که په نگدانه وهی سیاسه تی فهرمی زمانن و گهره تی چه سپاندنی زمانی کوردی ده که ن له ریگه ی پابه ندردی دامه زراوه کانی (یه که م)، له ته گهری ریگری له

¹ مادده ی (4) برگیه ی دووه م-ب له (دستور جمهوریة العراق لسنة 2005)، ده لیت: (التکلم والمخاطبة والتعبير في المجالات الرسمية ك... المحاکم... بأی من اللغتين). وتصل ایضا المادة (5) من قانون اللغات الرسمية رقم (7) لسنة 2014 علی (تستخدم اللغتان العربية و الكردية في ... مجلس القضاء الأعلى...).

² پروانه (النظام الداخلي لمجلس الوزراء رقم (2) لسنة 2019).

³ پروانه مادده ی (9) برگیه ی دووه م له (قانون اللغات الرسمية رقم (7) لسنة 2014).

به کارهیتانی زمانه فهرمییه کان، له نیویاندا زمانی کوردی، ئەوا دەستەبەری دادوهری دانراوه و دەکریت په نا ببریته بهردهم دادگا (دووهم).

تهوهری یه کهم

ههنگاوی دامه زراوهیی بۆ به کارهیتانی زمانی کوردی

بۆ ئەوهی سیاسهتی زمان به شیوهیهکی گونجاو جیه جییکریت پیویسته له رووی دامه زراوهییوه زهمینه سازی بکریت و دامه زراوهی تایهت به چاودێرێکردن و کارکردن به زمانه فهرمییه کان دابمه زریت و دامه زراوه فهرمییه کان هه لویستی روون و کردارییان هه بیته له پابه ندبوون به و سیاسه ته وه. له م روانگه یه وه، وهك پابه ندی و پیاده کردنیک بۆ دهستووری کۆماری عێراق ساڵی 2005¹، و یاسای زمانه فهرمییه کان له عێراق²، هه ندیک ههنگاوی کرداری نراون که زمانی کوردییان وهك زمانی فهرمی به کارهیتناوه و چه سپاندوویانه. به نموونه، پاسه پۆرتی عێراقی به هه رسێ زمانی عه ره بی و کوردی و ئینگلیزی چاپ ده کریت، هه رچه نده یاسای پاسپۆرتی عێراقی باسی ئەم بابه ته ی نه کردوو³. هه روها کارتێ نیشتمانی عێراقی و دروای نه ختینه و مۆله تی شوپتیری و کارتێ خۆراک به هه ر سێ زمانه که چاپ ده کریت و چه ندین به لگه نامه ی دیکه ش هه ن له سه ر ئاستی حکومه تی فیدرالی به زمانی عه ره بی و کوردی چاپ ده کرین و کاریان پیده کریت.

له سه ر ئاستی دامه زراوهیی کۆماری عێراق، به پیتی یاسای زمانه فهرمییه کان، لیژنه یه کی با لا سه ر به ئەمینه داریتی گشتی ئەنجومه نی وه زیرانی فیدرالی پیکهیتناوه بۆ به دوادا چوونی جیه جییکردنی یاسای زمانه فهرمییه کان له عێراق، له سا لی 2018 هوه له لایه ن ئەنجومه نی وه زیرانی عێراقه وه پێنمای تایهت به ئەرکه کان و رێژه ی یاسایی بۆ گریدانێ دانیشتنه کانی ئەم لیژنه بالایه دانراوه⁴، به لأم ئەم لیژنه یه وهك پیویست رۆلی نه بینیه له چه سپاندنی ناوه رۆکی یاسای زمانه فهرمییه کان و په نگدانه وهی له بواری کرداریدا نه بووه. هه ر له سه ر ئاستی ده ولته تی فیدرالی دامه زراوه ی (مجمع العلمي العراقي)، هه یه و به پیتی یاسا یه کیک له نامنه کانی ئەم دامه زراوه یه بریتیه له پارێزگاریکردن له سه لامه تی زمانه کانی عه ره بی و کوردی و تورکمانی و سریانی⁵. به لأم له راستیدا ئەم دامه زراوه یه له ئەرک و کاره کانییدا بایه خ به گه شه پیدان و زیندوو پارگرتنی زمانی عه ره بی ده دات و ته نانه ت و بیسایته که شی به زمانی کوردی نییه و چالاکی به زمانی کوردی بلاوناکاته وه، بۆیه ئەم دامه زراوه یه کاریگه ری نییه له سه ر چه سپاندنی زمانی کوردی و گه شه پیدانی. له ژێر رۆشنا یی ئەم راستیه دا یاسای زمانه فهرمییه کانی عێراق بۆ راقه کردنی چه مک و وشه کان له زمانی کوردیدا، له حالته تی هه بوونی دژیه کی و ناروونیدا، ئەکادیمیای کوردی کردوو به لیقه گه ری باوه رپیکراوه⁶، له کاتیدا ئەم ئەکادیمیایه دامه زراوه یه کی فیدرالی نییه و سه ر به حکومه تی

¹ پروانه مادهی (4) برگی دووهم-ه له (دستور جمهوریة العراق لسنة 2005)، که ده لیت: (ایة مجالات أخرى یحتمها مبدأ المساواة، مثل الاوراق النقدية، وجوازات السفر، والطوابع).

² پروانه مادهی (9) برگی دووهم له (قانون اللغات الرسمية رقم (7) لسنة 2014).

³ پروانه (قانون جوازات السفر العراقي رقم (32) لسنة 2015).

⁴ پروانه (تعليمات رقم (2) لسنة 2018 خاصة بمهام ونصاب انعقاد اللجنة العليا لمتابعة تنفيذ قانون اللغات الرسمية رقم (7) لسنة 2014).

⁵ پروانه مادهی (2) له (قانون المجمع العلمي العراقي رقم (22) لسنة 2015).

⁶ پروانه مادهی (13) له (قانون اللغات الرسمية رقم (7) لسنة 2014).

هەریمی کوردستانە و بودجە و پێکخستنیکی یاسایی لەلایەن دەسەڵاتی فیدراڵییەوه نییە¹. ئەمەش ئەوەمان بۆ دەردەخات کە لەسەر ئاستی دامەزرێوەکانی دەسەڵاتی فیدراڵی، لە دەروەهی هەریمی کوردستان، بایەخێکی ئەوتۆ بە یەكخستن و بەروەپێشبردنی زمانی کوردی نادریت، بەلکو هەوڵ و هەنگاوەکان بەئاراستەیی چەسپاندنی تاك زمانییە.

لە دەروەهی دامەزرێوەکانی تایبەت بە زمانی فەرمی، دامەزرێوەکانی دیکەش ئەریکیان دەکەوێتە سەرشان و پێویستە لە کاتی پێویستدا هەلۆیستیان هەبێت. ماددە (67) لە دەستووری کۆماری عێراق سالی 2005، باس لەوەدەکات کە سەرۆک کۆمار دەستەبەری پابەندبوون بە دەستوور دەکات. لەم چوارچێوەیەدا کاتیک وەزارەتی تەندروستی عێراق بە نووسراوی فەرمی گشت کەرتهکانی تەندروستی ئاگادار کردووە کە (دەرکردنی مۆلەتەکانی تەندروستی بۆ کارگە و شوێنە گشتییەکان بە زمانی عەرەبی بێت)²، سەرۆک کۆمار بە نووسراوی فەرمی ئەم وەزارەتی لەو ئاگادار کردووە کە پابەندییەت بە دەستوور بەتایبەت ماددە (4/بەرگە دووهم - ج) کە دەلێت (داننان بە بەلگەنامە فەرمییەکان و ئالوگۆکردنی نامە و دەرکردنی بەلگەنامە فەرمییەکان بە هەردوو زمان - الاعتراف بالوثائق الرسمية والمراسلات باللغتين واصدار الوثائق الرسمية بهما)³. لە هەنگاوێکی تردا، وەزارەتی پەرەدەیی عێراق بۆ بەرپۆڵەبەرایەتی گشتی پەرەدەکانی گشت پارێزگاکان، جگە لە هەریمی کوردستان، بریاری دا بەوێی کە (قوتابی لە وانەیی کوردی لەو قوتابخانانەیی کە تیاپاندا دەخویندریت ئەگەر نمرەیی پێویستی بۆ دەرچوون بە دەستەهێنا ئەوا بە کەوتوو هەژمارناکریت)⁴. ئەم هەنگاوی وەزارەتی پەرەدە ناپەرەییەتی بەرفراوانی بەدوای خۆیدا هێنا و بە هەنگاوێکی دژ بە ماددە (4) لە دەستوور هەژمارکرا، لەم چوارچێوەیەدا دەستەیی گشتیی ناوچە کوردستانییهکانی دەروەهی ئیدارەیی هەریم ناپەرەیی لەبەرەمبەر ئەم هەنگاوی دەرپری و ئاماژەیی بەو داوێ کە (... ئەم هەوڵە جگە لەوێ ئاستی زانستی خۆیندکار دەخاتە ژێر پرسیارەوه، پێچەوانەیی ماددەیی چواری دەستووری عێراقیشە کە هەردوو زمانی کوردی و عەرەبی بە فەرمی ناساندووێ. ئەم پاشەکشە دەستوورییە زەنگێکی مەترسیدارە (...)⁵. لە دەرئەنجامی فشار و ناپەرەیی تێکەکاندا وەزارەتی پەرەدە لە نووسراویکی دیکەدا بەشێوەیەکی ناپەرەیی و خۆ لە نووسراوی پێشووی پاشگەز بوو و ئاماژەیی بەوێ کە (قوتابی لە وانەیی کوردی لەو قوتابخانانەیی کە تیاپاندا دەخویندریت ئەگەر نمرەیی پێویستی بۆ دەرچوون بە دەستەهێنا ئەوا بە کەوتوو هەژماردەکریت)⁶.

لە چوارچێوەیی گەرەنتیەکانی چەسپاندنی زمانی کوردی وەك زمانی فەرمی، لایەنی کەم لەسەر ئاستی هەریمی کوردستان، یاسای زمانە فەرمییەکان ژمارە (6) ی سالی 2014، لەلایەن پەرلەمانی کوردستانەوه دانراوه کە گەرەنتی بەکارهێنانی زمانی کوردی دەکات وەك زمانی فەرمی سەرەکی لە هەریمی کوردستان. هەرەها چەندین بریار دەرچوون کە لەسەر ئاستی کرداری دەستەبەری کارکردن بە زمانی کوردی دەکەن، لەوانەش بریاری ئەنجومەنی دادوهری هەریمی

¹ ئەم ئەکادیمیایە بەپێی یاسای ئەکادیمیای کوردی کوردستانی عێراق ژمارە (12) ی سالی 1997، هەموارکراو، پێکخراوه و کار دەکات کە لەلایەن پەرلەمانی کوردستانەوه دانراوه، و ئەم ئەکادیمیایە سەر بە ئەنجومەنی وەزیرانی هەریمی کوردستانە.

² بڕوانە نووسراوی نووسینگەیی وەزیری تەندروستی عێراق ژمارە (3498) لە رێکەوتی 2022\8\14.

³ بڕوانە نووسراوی سەرۆکایەتی کۆماری عێراق ژمارە (2984\3\1) لە رێکەوتی 2022\9\6.

⁴ بڕوانە نووسراوی وەزارەتی پەرەدەیی عێراق، بەرپۆڵەبەرایەتی گشتی هەلسەنگاندان و تاقیکردنەوهکان ژمارە (19\4\22928) لە رێکەوتی 2022\10\6.

⁵ بڕوانە ناپەرەیی نامەیی دەستەیی گشتیی ناوچە کوردستانییهکانی دەروەهی ئیدارەیی هەریم، رێکەوتی 7 ی تشرینی یەکەمی 2022\10\22...<https://gov.krd/kagb/activities/news-and-press-releases/2022/october>

⁶ بڕوانە نووسراوی وەزارەتی پەرەدەیی عێراق، بەرپۆڵەبەرایەتی گشتی هەلسەنگاندان و تاقیکردنەوهکان ژمارە (19\4\24711) لە رێکەوتی 2022\10\24.

كوردستان كه تاماژه بهوه دههات گشت برپاره كانی دادگاکان و پیکاره دادوه ریهه کان له گشت دادگاکانی ههریمی کوردستان به کوردی ده کرین و تهنه له کاتی پیوستدا به زمانی عهره بی ده نووسرین¹، به لام له رووی کرداریه وه تا ئیستاش هه ندیک برپاری دادوه ری له نهجومه نی دادوه ری ههریمی کوردستان، تهنه به زمانی عهره بی ده رده چن.

ههروه ها حکومه تی ههریمی کوردستان چه ندین برپاری ده رکردوه که گرنگی به زمانی کوردی بدریت له وانه ش تابلوکانی دامه زراوه کان و نوینه رایه تییه کانی ولاتیانی بیانی و پیکراوه بیانییه کان و کو مپانیان و دامه زراوه کانی که رتی تاییه ت ده بیت به زمانی کوردیش بنووسرین، و له بواری گه شتیار گرنگی پیبدریت و نه و بیانییه ش که به مه بهستی کارکردن دینه ههریمی کوردستان فیری زمانی کوردی بکرین². نه م برپارانه ش له پیناو پاراستنی زمانی کوردیه وه که زمانی سه ره کی له ههریمی کوردستان و چه سپاندن و به کاره پینانییه تی له مامه له فه رمیهه کاند، به لام چوارچیه ی جیه جیکردنیان تهنه نه و ناوچانه ده گریته وه که له رووی کارگپریه وه ده که ونه ناو سنوری ههریمی کوردستان. سه برپاری هه موو نه و هه نگاوانه هیشتا، ته نانه ت له ههریمی کوردستان، له هه ندیک بواریا زمانی کوردی پشتگویی ده خریت یان نه وه تا گرنگی پیوستی پینادریت.

تهوه ری دووه م

گرته به ری پیکاری دادوه ری بو چه سپاندنی زمانی کوردی

به فه رمی ناساندنی زمانی کوردی بنه مای ده ستووری و یاسایی هه یه و پیوسته گشت تاکه کان و دامه زراوه فه رمیهه فیدرالی و لۆکالییه کان ریزیان لیگرن و وه ک خو یان جیه جیبانبکه ن و هه نگاوی پیوست بگرته بهر بو باش جیه جیکردنیان، هه ر که مته رخمی یان ریگریه ک له م باره یه وه سه ریچی لیده که ویتنه وه. به پپی یاسای زمانه فه رمیهه کانی عیراق سالی 2014، هه ر که سیک سه ریچی نه حکامه کانی نه م یاسایه بکات، نه گه ر هاتوو فه رمانبه ر بوو نه و سزا ریکاریهه کانی به سه ردا جیه جیده کریت³. نه م جو ره سزایه سزایه کی کارگپریه و سه پاندنی له لایه ن نه و فه رمانگه یه وه ده بیت که فه رمانبه ره که کاری تیدا ده کات یان له لایه ن وه زیری په یوه نیداره وه به رله وه ی بابه ته که بگاته دادگا، نه مه ش له پیناو نه وه یه که فه رمانبه ری که رتی گشتی پابه ندییت به یاسا و ریتمایه به رکاره کان و نه رکی خو ی به باشی جیه جیبکات له پیناو به دیه پینانی به رزه ونه ندی گشتی و خزمه تکردنی ها ولاتیان به یه کسانی نه ک به رزه ونه ندی تاییه تی⁴.

له یاسا که دا تاماژه به وه دراوه که نه گه ر که سیک (غیر الموظف-فه رمانبه ر نه بیت) سه ریچی نه م یاسایه بکات ناگادار ده کریتنه وه که له ماوه ی (15) پوژدا سه ریچییه که ی لاببات، نه گه ر هاتوو ناگادار کرایه وه و سه ریچییه که ی لانه برد نه و بو هه ر پوژیک دواکه وتن به سزای پیبژاردن به بری (50) هه زار دینار له دوا ی نه و ماوه یه وه سزا ده دریت. نه مه ش ده بیته سزایه کی دارایی و هه نگاویکی باشه بو نارچا کردنی سه ریچییکار بو نه وه ی سه ریچی یاسا نه کات. هه رچه نده نه م یاسایه روونی نه کردوته وه (غیر الموظف) کتیه که ده توانیت سه ریچی یاسای زمانه فه رمیهه کان بکات، به لام به شیوه یه کی گشتی ده کریت کارمه ندی هیزه سه ربازییه کان یان هه ر که سیک بیت له ده ره وه ی دامه زراوه فه رمیهه کان نه م جو ره په فتاره نه نجام بدات. به لام له بواری کرداریدا زور گرنگه کار به م ده قه یاسایه بکریت چونکه له ئیستادا به تاشکرا له دامه زراوه فه رمیهه کانی ده ره وه ی ههریمی کوردستان داوا له ها ولاتیان ده کریت به عهره بی قسه بکه ن و به عهره بی داواکاری و

¹ پروانه برپاری نهجومه نی دادوه ری ههریمی کوردستان-عیراق ژماره (67) له ریکه وتی 2022\9\26.

² پروانه نووسراوه کانی حکومه تی ههریمی کوردستان، سه روک وه زیران، ژماره کانی (604 و 605) له ریکه وتی 2023\2\21.

³ پروانه مادده ی (14) له (قانون اللغات الرسمية رقم (7) لسنة 2014).

⁴ پروانه مادده ی (8) له (قانون انضباط موظفي الدولة والقطاع العام رقم (14) لسنة 1991).

به لگه نامه پيشكهش بكن. ههر به پي ئه م ياسايه، ههر كه سيك له ئه نجامي سه رپيچيكردي ئه م ياسايه زياني به ربكه ويئ
ئه وا مافي پيدراوه كه داواي سزايي (الدعاوى الجزائية) بجولينيئ¹. به و مانايه ي كه هيچ كهس يان لايه نيكي ديكه، جگه له و
كه سه ي كه زياني به رده كه ويئ، ناتوايئ له سه رپيچيكردي ئه م ياسايه داوا بجولينيئ له وانهش داواكارى گشتى². ياساكه
رووني نه كردوئه وه مه به ست له زياني ماددى يان مه عنويه، به لكو به شيويه يكي گشتى باس يان ده كات. به م پييه ده كرئ
كه سي زيانه ند سكال له سه ر ههر كه سيك توام بكات كه توام تبار بكرئ به سه رپيچي ئه م ياسايه و ريكرى دادگاييكردي
بگيريته به ر و ليكوئينه وه ي له گه لدا بكرئ.

له لايه يكي ديكه شه وه، ده سه به ريه يكي ده ستووريي گرنگ هه يه بو چه سپاندي بنه ماي ده ستووريي دانان به زماني
كوردى وه ك زماني فه رمي ئه ويش بريته له دادگاي بالاي ئيتيحادي، كه به پي مادده (93) له ده ستووري كو ماري عيراق
سالي 2005، ئه م دادگايه ده توائيئ ههر ياسايه يان برياريكي ده سه لاته فيدراليه يه كان به ناده ستووري دابنيئ ته گه ر
پيچه وانه ي ده ستوور بيت. له م روانگه يه وه، ده كرئ تانه ي ناده ستووري بوون له ههر ياسا و بريار يان رينمايه ك بدرئ
كه له لايه ن ده سه لاته فيدراليه يه كانه وه ده رده چيئ و پيشيلى فه رمي بووني زماني كوردى بكن و يه ك زمان به سه ر كو ماري
عيراقدا ده سه پينن. به لام تاكو ئيستا هه نكاويكي له م جو ره نه راوه له كاتيكا چهندين ياسا هه ن، وه ك له پيشه وه
ئاماره يان پيدرا، كه ته نها دان به زماني عه ره ييدا ده تين وه ك زماني فه رمي. كه واته بو چه سپاندي زماني كوردى وه ك زماني
فه رمي ته نها ده قي ياسايي به س نيه به لكو پيوسته گشت ريكاره ياسايي و ئاسايه يه كان له دادگا و فشاري سياسي و ريكرى
كارگيري بگيريته به ر تا وه كو به و شيويه يه ي كه ياسا و ده ستوور ده سه به ري دانان به زماني كوردى ده كهن جييه جييكريئ.

ده رئه نجام و راسپارده كان

له داواي ته واوكردي نووسيني ئه م توئينه وه يه و ليكدانه وه ي لايه نه جياوازه كانى باه ته كه ي، كه يشينه گرنگرين
ئه م ده رئه نجام و راسپارده كان به م شيويه خواره وه:
يه كه م - ده رئه نجامه كان:

- 1- ده ستينشانكردي زماني فه رمي له ههر ولائيكا پيوستيه يكي سه رده ميانه يه، به تايه ت له و ولاتانه ي كه زياتر له يه ك
نه ته وه ي تي دايه، ئه مه ش له ريگه ي داناني سياسه تيكي زمانه وه ده بيت كه بنه ما و چوارچيوه ي به كارهيئاني ديار بكات.
ئه م سياسه ته ئامراز يكي گرنگه بو ئه وه ي ده ولت كو مه ليك ئامانجي ئابووري و كو مه لامه يه تي و سياسي به ده سه تيه نيئ.
ئه گه ر به شيوازيكي ديموكراسيانه و گونجاو له گه ل مافه بنه ره تيه يه كانى مروؤف و ره چاوكردي بنه ماي هاوسه نكي
نه ته وه ي و يه كساني زماني بيت ده بيته فاكته ريكي گرنگ بو به هيزكردي يه كگرتووي و يه كانگيربووني نيشتيماي و
به پيچه وانه شه وه كيشه ي سياسي و ناسه قامگيري به داوا ديئ.
- 2- له سيسته ميكي فيدرالي فره نه ته وه دا، وه ك ئه وه ي له عيراق هه يه، سه پاندي يه ك زمان به سه ر ته واوي پيكا ته و يه كه
فيدراليه پيكه ينه ره كان و پشتگوئخستني ئه واني تر ئه سته مه و له م سه رده مه دا ريكر يكي قبولكراو نيه. بو يه له م
ولاتانه دا به شيويه يه يكي گشتي زياتر له زماني فه رمي ده بيت و له زوربه ي كاتدا يه كساني و هاوسه نكي له نيوان ته واوي
زمانه كان يان هه ند يكياندا ده بيت و پلاني گونجاو داده رپژريئ بو ئه وه ي تاكه كانى كو مه لگه له سه رانه ري ولت فيريان
بين و له كاروباره فه رميه يه كاندا به كاريان به يئن.

¹ پروانه مادده ي (14) بره گه ي دووم له (قانون اللغات الرسمية رقم (7) لسنة 2014).

² پروانه مادده ي (3) بره گه (7) له (قانون اصول المحاكمات الجزائية رقم (23) لسنة 1971، المعدل)، هه روه ها مادده ي (5)
بره گه يه كه م له (قانون الادعاء العام رقم (49) لسنة 2017).

3- زمانی کوردی جیاوازه له زمانی پیکهاتهکانی تری عێراق، به درێژایی میژووی دروستبوونی ئەم وڵاته سیاسەتییکی زمانی جیگیر بهرامبەر بەم زمانە نەبووه، بە لکو کهوتۆته ژێر کاریگەری بارگۆران و پێشهاته سیاسی و یاساییەکان و بەرزی و نزمی بهخۆوهیبینیوه. پێش ئەوهی عێراق بێتە دەولهتییکی فیدرالی، له سەردهمی پاشایەتی و کۆماری بهشیوازی جیا جیا دان به زمانی کوردی دا نراوه چ بهشیوهی راستهوخۆ لهناو دهقه دهستووری و یاساییەکان یان بهشیوهی ناراستهوخۆ له چوارچێوهی مافه نهتهوهییەکانی کورد، به لأم سیاسەتی زمانی پراکتییکی له عێراق سهپاندنی تاك زمانی فەرمی بووه.

4- دانانی یاسای بهرپۆهبردنی دهولهتی عێراق بۆ قۆناغی گواستنهوه سالی 2004، و دواتریش هاتنهکایه دهستووری کۆماری عێراق سالی 2005، وهچهرخانیکی میژوویی گرنگ بوو بۆ گۆڕینی ناسنامهی زمانی عێراق و دانان به فزه زمانی تیایدا، و ئەو کلتوره سیاسی و یاساییه که له سالی 1925 هوه بۆ زمان ههبوو بهتهواوهتی گۆپی و چیتر نکۆلیکردنی فرهیی کۆمه لگه عێراقی و سهپاندنی تاك زمانی پهتکردهوه و زمانی کوردی کرده یهکتک له دوو زمانه فرهییه که دهولهت.

5- به پێی دهستووری کۆماری عێراق سالی 2005، زمانی کوردی هه مان به های دهستووری زمانی عه ره بی هه یه، واته زمانی فره می پله دوو نییه به تاییهت لهو بوارانهی که له دهستوور و یاسای تاییهتمه ند ئاماژه یان پیدراوه، و جیاوازه له چه ند زمانییکی تر که زمانی دانپیدانراوی لۆکالین له سه ر ئاستی یه که ی کارگێری یان پارێزگایه ک یان هه ریمیک که له داهاتوودا دروست ده کریت، چیتر زمانی کوردی له چوارچێوهی سنووری کارگێری هه ریمی کوردستاندا قه تیس ناییت.

6- زمانی کوردی له عێراق وه ک زمانییکی فره می له دهستوور و یاسا بهرکاره کان دانی پیدراوه، به لأم له ناو دهسه لات و دامه زراوه فیدرالییه کاندا ئەم به ها و پیکه دهستوورییه ی پشتگوێخراوه و په نگدانه وهی ئەوتۆی نییه چونکه ته نها بایه خ به زمانی عه ره بی ده دریت، ته نانه ت نوێنه رانی هه ریمی کوردستان له ناو دهسه لات و دامه زراوه فیدرالییه کان ئەم بابه ته یان نه کردوو به پرسیکی دهستووری که لایه نه کانی بهرامبەر ناچار بکه ن ریزی لیبگرن، بۆیه بهشیوه یه کی گشتی له نووسین و قسه کردندا زمانی عه ره بی به کارده هیتدریت.

7- وه ک پیا ده کرتیک بۆ ناوه روکی دهستوور، زمانی کوردی، هاوتا له گه ل زمانی عه ره بی و هه ندیکجار زمانی ئینگلیزیش، خراوه ته سه ر چاپی هه ندیک به لگه نامه ی فره می فیدرالی، ئەمه هه نگاوێکی گرنکه به ره و چه سپاندنی یه کسانێ له تیوان هه ردوو زمانه فره مییه که ی عێراق. به لأم هیتشتا له رووی پراکتیکیه وه، رووبه رووی زۆر ئاله نگاری یاسایی و کرداری بۆته وه به تاییهت له پرۆسه ی یاساکاری و نووسراو و بریاری دادگا کان و فه رمانگه و وه زا ره ته کاندا. له ده رکردنی نووسراوه کاندا زمانی کوردی کورتکراوه ته وه له وهی که ته نها ناوی دامه زراوه که ی پێ بنووسریت نه ک ناوه روکه کان، ئەمه ش جیا کاریه کی ئاشکرای دژ به دهستووره.

8- له سه ر ئاستی عێراق به کاره یێنانی زمانی کوردی ته نها له سنوری هه ریمی کوردستاندا کورت کراوه ته وه ئەوه ش ته نها له تیوان دهسه لات و دامه زراوه کانی هه ریم خۆی، هیه ج جۆره نووسراو و په یوه ندییه ک به زمانی کوردی له تیوان دامه زراوه کانی هه ریم و دامه زراوه فیدرالییه کان یان پارێزگا پیکه خراوه کان له هه ریمیک قبول ناکریت. ئەمه ش کیشه ی دروستکردوو بۆ خه لکاتی که زمانی عه ره بی نازانن به تاییهت له ناوچه جێناکوکه کان له ده ره وهی ئیداره ی هه ریم.

دووه م- پاسپارده کان:

1- دانانی یاسایه ک له ئەنجومه نی نوێنه رانی عێراق یان له په رله مانی هه ریمی کوردستان بۆ پاراستن و یه کخستنی زمانی فره می کوردی له سه رانه ری عێراق و به تاییهت بۆ هه ریمی کوردستان.

- 2- هه‌موارکردنی ئەو دەقانه‌ی ناو یاسا عێراقییه به‌رکاره‌کان که تهنه‌دا ن به زمانی عه‌ره‌بیدا ده‌تین وه‌ک زمانی فه‌رمی، یان ئەوه‌تا له‌ رێگه‌ی تانه‌دانه‌وه له‌به‌رده‌م دادگای بالای ئیتیحادی هه‌ولێ پوچه‌ل‌کردنه‌وه‌یان بدریت چونکه ناکۆکن له‌گه‌ڵ ده‌ستوور.
- 3- پێدانی ده‌سه‌لاتی یاسایی به‌ داواکاری گشتی بۆ تۆمارکردنی داوا له‌ دژی هه‌ر سه‌رپێچی و رێگرییه‌ک له‌ به‌کارهێنانی زمانه‌ فه‌رمییه‌کان له‌ سه‌رانسه‌ری عێراق.
- 4- له‌ عێراق به‌ گشتی و له‌ هه‌ریمی کوردستان به‌ تایه‌تی له‌ لایه‌ن ده‌سه‌لاته‌ فه‌رمییه‌کان و چین و توێژه‌ جیاوازه‌کانه‌وه له‌ سه‌رحه‌م بواره‌کان، به‌ تایه‌ت له‌ بواری په‌روه‌رده و فێرکردن، گرنگی به‌ فێربوون و به‌کارهێنانی زمانی کوردی بدریت و وه‌ک زمانیکی لۆکالی مامه‌له‌ی له‌گه‌ڵدا نه‌کریت.
- 5- ئەو که‌سانه‌ی که نوێنه‌رایه‌تی کورد له‌ ناو دامه‌زراره‌ فیدرالییه‌کان ده‌که‌ن گرنگی به‌ زمانی کوردی بده‌ن و له‌ میانه‌ی به‌شدارییان له‌ کۆر و کۆبوونه‌وه فه‌رمییه‌کان له‌ بری زمانی عه‌ره‌بی به‌کاریهێنن.
- 6- دایه‌نکردنی وه‌رگێری یاسایی و ئەلیکترۆنی بۆ هه‌ردوو زمانی کوردی و عه‌ره‌بی له‌ ناو دامه‌زراره‌ و ده‌سه‌لاته‌ فیدرالییه‌کان بۆ ئەوه‌ی که‌س ناچار نه‌کریت به‌ زمانیکی دیارکراو قسه‌ بکات یان به‌لگه‌نامه‌ پێشکه‌ش بکات.

لیستی سه‌رچاوه‌کان

یه‌که‌م - کتێب:

1. بوجمعة وعلي، اللغة العربية والتنمية: الميسرات والمعوقات، e-Kutub LTD، الطبعة الأولى، لندن، 2018.
2. خه‌لیل عه‌بدوڵلا، پرسی زمانی کوردی له‌ عێراقدا، چاپخانه‌ی رۆژه‌ه‌لات، چاپی یه‌که‌م، هه‌ولێر، 2022.
3. ره‌فیع شوانی، زمانی کوردی و شوینی له‌ ناو زمانه‌کانی جیهاندا، چاپخانه‌ی موکریان، چاپی یه‌که‌م، هه‌ولێر، 2008.
4. شورش حسن عمر، خصائص النظام الفدرالي في العراق، دراسة تحليلية مقارنة، المركز العربي للنشر والتوزيع، القاهرة، 2018.
5. عمار عباس محمود، القضية الكردية: إشكالية بناء الدولة، العربي للنشر والتوزيع، الطبعة الأولى، القاهرة، 2016.

دووه‌م - تیزی دکتۆرا:

1. شالو صالح حمه‌غریب، پێگه‌ و پایه‌ی زمانی کوردی له‌ چوارچێوه‌ی سیاسه‌تی زمانیدا، تیزی دکتۆرا له‌ زمانناسی کاره‌کی، سیاسه‌تی زمانیدا، زانکۆی سه‌لاحه‌دین - هه‌ولێر، 2024.

سێیه‌م - توێژینه‌وه‌کان:

- 1- نازاد عه‌زیز سلیمان و یوسف شه‌ریف سه‌عید، بنه‌ما تیۆری و بنچینه‌یه‌کانی دانانی سیاسه‌تی زمان، گۆفاری زانکۆی گه‌رمیان، خول 8، ژماره‌ 3، 2021، لاپه‌ره‌کانی 170-181.
- 2- دارا حمید محمد، جینۆسایدی زمان (زمانی کوردی به‌ نموونه)، گۆفاری زانکۆی گه‌رمیان، ژماره‌یه‌کی تایه‌ت به‌ یه‌که‌م کۆنفرانسی زانکۆی گه‌رمیان، ته‌موز، 2017، لاپه‌ره‌کانی 1-19.
- 3- سه‌عدی عوسمان هه‌روتی، سیاسه‌تی پاکتاوی په‌گه‌زی کورد له‌ که‌رکوک له‌ سالانی دوای راپه‌رپیدا - توێژینه‌وه‌یه‌کی شیکاری له‌ به‌لگه‌نامه‌ فه‌رمیه‌کاندا، کۆنگره‌ی به‌جیهانناساندنی جینۆسایدی گه‌لی کورد، 26-28 کانوونی دووه‌م 2008، هه‌ولێر، لاپه‌ره‌کانی 160-187.

4- عمر أوزاينية وحسني هنيّة، السياسة اللغوية دراسة نظرية للمفهوم والأهداف من وجهة نظر سوبولوجية، مجلة علوم الإنسان والمجتمع، جامعة محمد خيضر بسكرة، الجزائر، العدد 16، المجلد 4، 2015، صفحات 167-168.

5- كمال علي حسين، مكانة اللغة العربية في دستور جمهورية العراق لسنة 2005 -دراسة مقارنة-، مجلة العلوم القانونية، كلية القانون، جامعة بغداد، العدد الأول، المجلد 35، 2020، صفحات 297-338.

6- نازية كوهار، السياسة اللغوية: مفهوماً والياتها التنفيذية، مجلة العروبة، جامعة العلامة إقبال المفتوحة، باكستان، العدد 3، المجلد 3، 2022، صفحات 14-23.

7- هاشم ثمين، زمانى فهرمى و يتيگه زمانى كوردى له نيو زمانه جيهاينيه كاندا، مجلة جامعة التنمية البشرية، العدد 2، المجلد 3، حزيران، 2017، لاپهركانى 172-187.

8- ههوار عومهر فهقى ثمين، بنهماكانى دروستنووسينى زمانى كوردى، مجلة الأستاذ للعلوم الإنسانية والاجتماعية، العدد الخاص بالمؤتمر العلمي السابع لسنة 2019، كلية التربية ابن رشد للعلوم الإنسانية، جامعة بغداد، 2019، لاپهركانى 411-428.

چوارهم- دهستورهكانى عيراق:

1- دستور جمهورية العراق لسنة 2005.

2- قانون ادارة الدولة العراقية للمرحلة الانتقالية لسنة 2004.

3- الدستور المؤقت لسنة 1970.

4- الدستور المؤقت لسنة 1968.

5- الدستور المؤقت لسنة 1964.

6- القانون الأساسي لعام 1925.

يبنجهم- دوكيوميتته نيودهوله تيبهكان

1- العهد الدولي الخاص بالحقوق المدنية والسياسية عام 1966.

2- الميثاق العربي لحقوق الإنسان عام 2004

شهشم- ياسا و پهيرهوهكان (عيراق و ههريمي كوردستان):

1- قانون الادعاء العام رقم (49) لسنة 2017.

2- قانون العمل رقم (37) لسنة 2015.

3- قانون عقد المعاهدات رقم (35) لسنة 2015.

4- قانون جوازات السفر العراقي رقم (32) لسنة 2015.

5- قانون المجمع العلمي العراقي رقم (22) لسنة 2015.

6- قانون اللغات الرسمية رقم (7) لسنة 2014.

7- ياساى زمانه فهريميهكان له ههريمي كوردستان -عيراق ژماره (6) ى سالى 2014.

8- ياساى ژماره (16) ى سالى 2012 ياساى جيبهجيكردن و ههمواركردن پيادهكردن ياساى دادنووسانى ژماره (33) ى سالى

1998 له ههريمي كوردستان - عيراق

9- قانون التعديل الاول لقانون النشر في الجريدة الرسمية رقم (34) لسنة 2007.

10- قانون الشركات رقم (21) لسنة 1997، المعدل.

11- قانون كتاب العدول رقم (33) لسنة 1998، المعدل.

12- قانون الاثبات رقم (107) لسنة 1979، المعدل.

- 13- ياسای ئەكادیمی كوردی كوردستانی عێراق ژماره (12) ی سالی 1997، هه مواركراو.
- 14- قانون انضباط موظفي الدولة والقطاع العام رقم (14) لسنة 1991.
- 15- قانون التنظيم القضائي رقم (160) لسنة 1979، المعدل.
- 16- قانون الحفاظ على سلامة اللغة العربية رقم (64) لسنة 1977.
- 17- قانون الحكم الذاتي لمنطقة كردستان رقم (33) لسنة 1974.
- 18- قانون اصول المحاكمات الجزائية رقم (23) لسنة 1971، المعدل.
- 19- قانون اللغات المحليّة رقم 74 لسنة 1931 م، الملغي.
- 20- النظام الداخلي لمجلس النواب العراقي لسنة 2022.
- 21- النظام الداخلي لمجلس الوزراء رقم (2) لسنة 2019.

حهوتهم- پینامی و بپار و نووسراوهكان (عێراق و هه ریمی كوردستان):

- 1- تعليمات رقم (2) لسنة 2018 خاصة بمهام ونصاب انعقاد اللجنة العليا لمتابعة تنفيذ قانون اللغات الرسمية رقم (7) لسنة 2014
- 2- بپاری ئەنجومه نی دادوهی هه ریمی كوردستان-عێراق ژماره (67) له ریکهوتی 26\9\2022.
- 3- قرار مجلس قيادة الثورة (المنحل) رقم (204) استعمال اللغة الكردية في بعض المناطق لسنة 1972.
- 4- نووسراوهكانی حكومه تی هه ریمی كوردستان، سه رۆك وهزیران، ژماره كانی (604 و 605) له ریکهوتی 21\2\2023.
- 5- نووسراوی سه رۆكایه تی كۆماری عێراق ژماره (2984\3\1) له ریکهوتی 6\9\2022.
- 6- نووسراوی نووسینگه ی وهزیری ته ندروستی عێراق ژماره (3498) له ریکهوتی 14\8\2022.
- 7- نووسراوی وهزاره تی پهروه ده ی عێراق، به رپۆه به رایه تی گشتی هه لسه نگاندان و تاقیکردنه وه كان ژماره (19\4\24711) له ریکهوتی 24\10\2022.
- 8- ناره زاینامه ی ده سته ی گشتی ناوچه كوردستانیه كانی ده ره وه ی ئیداره ی هه ریم، ریکهوتی 7 ی تشرینی یه كه می 2022.
- 9- نووسراوی وهزاره تی پهروه ده ی عێراق، به رپۆه به رایه تی گشتی هه لسه نگاندان و تاقیکردنه وه كان ژماره (19\4\22928) له ریکهوتی 6\10\2022.

نۆیه م- ویسایته كان:

- 1- سۆران عه لی، زمانه فه رمی ولات له ریکهوتی ده ستوو رییدا، وتار بلاو کراوه له ریکهوتی 28/09/2021، به رده سته له ویسایتی:

• <https://wishe.net/detailsWtar.aspx?NusarID=801&Jmare=3179>

- 2- Louis-Jean Rousseau, *Élaboration et mise en œuvre des politiques linguistiques*, page 1, article disponible sur le site web:

<https://hal.science/hal-02424020/document>

- 3- Sujit Choudhry and Erin C. Houlihan, *Official Language Designation*, International Institute for Democracy and Electoral Assistance, Stockholm, 2021, p. 22.

<https://www.idea.int/sites/default/files/publications/official-language-designation.pdf>

- 3- بروانه پینگه ی فه رمی نه لکترونی بنکه ی یاسادانانی عێراقی

<https://iraqlid.e-sjc-services.iq/LoadLawBook.aspx?page=1&SC=&BookID=12035>

ده یه م- سه رچاوه كان به زمانه ئینگلیزی و فه رهنسی:

- 1- Alan Durant and Janny HC Leung, «Legal Order and Linguistic Diversity», in: *Language and Law*, Alan Durant (co.), 1st edition, Routledge, London and New York, 2016, pp. 46-51.
- 2- CALVET Louis-Jean, «Politique linguistique», *Revue Langage et société*, Maison des sciences de l'homme, paris, 2021/HS1 (Hors série), pp. 275-280.
- 3- Fathi Said, «Official or national language», In: *Recherches en littérature, traductologie et linguistique*, Mohammed Jadir (ed.), Éditions Universitaires Européennes, 2023, pp. 2018-229.
- 4- José Woehrling, «Les concepts juridiques mis en œuvre en matière de politique linguistique», *Revue d'analyse comparée en administration publique*, École nationale d'administration publique, Québec, Vol. 16, n° 3, 2010, pp. 22 à 38.
- 5- Linda Cardinal, «Les enjeux de la diversité linguistique au Canada et au Québec», In: *Diversité et identités au Québec et dans les régions d'Europe*, Jacques Palard et al. (dir.), Les Presses de l'Université Laval et P.I.E.-Peter Lang, Québec et Bruxelles, 2006, p. 93-118.
- 6- Meital Pinto, "Taking Language Rights Seriously", *King's Law Journal*, Vol. 25, No. 2, Routledge, London and New York, 2014, pp. 231-254.
- 7- Navin Kumar Singh and others, «Globalization and Language Policies of Multilingual Societies: Some Case Studies of South East Asia», *Journal of Revista Brasileira de Linguística Aplicada (RBLA)*, Belo Horizonte, Vol. 12, N° 2, 2012, p. 349-380.

الاعتراف الدستوري باللغة الكردية في العراق بين النظرية والتطبيق (دراسة تحليلية)

أ. م. د. شاهو غفور احمد

كلية القانون، جامعة صلاح الدين-أربيل، أربيل، إقليم كردستان - العراق

البريد الإلكتروني: shaho.ahmed@su.edu.krd

الملخص

ان جمهورية العراق دولة فيدرالية متعددة الأعراق، واللغة الكردية هي إحدى اللغات الدستورية الرئيسية لمكوناتها القومية. لهذه اللغة قواعدها وجذورها وتاريخها لكن في معظم المراحل والاقوات المختلفة، تجاهلت السلطات الرسمية في البلد هذه اللغة أو لم تعيرها الاهتمام الكافي عند اتخاذ التدابير القانونية لتحديد اللغة الرسمية. منذ صدور القانون الاساسي لعام 1925، تم اتباع سياسة اللغة الرسمية الواحدة على المستوى الوطني، وهي اللغة العربية، مع مراعاة التنوع العرقي واللغوي على مستوى أدنى وأضيق. لذلك، كان الاعتراف باللغة الكردية كلغة رسمية في العراق من القضايا السياسية الحساسة، تم الاعتراف بها بشكل غير مباشر في بعض المراحل في إطار الحقوق القومية، وفي مراحل أخرى بشكل مباشر لكن فقط في المناطق الكردية وإقليم كردستان.

ولكن مع قيام النظام الفيدرالي، بشكل خاص بعد صدور دستور عام 2005، أصبحت اللغة الكردية، إلى جانب اللغة العربية، لغة رسمية في أنحاء جمهورية العراق، وكانت خطوة مهمة لتعزيز حق دستوري لمكون عرقي في العراق. لضمان ترسيخ الاعتراف الدستوري باللغة الكردية تم وضع بعض النصوص والإجراءات القانونية والعملية بينما على ارض الواقع واجهت العديد من العقبات ولم يتم تطبيقها بشكل مطلوب، بحيث يظهر فرض اللغة العربية واستخدامها بشكل

واضح من خلال اعمال وتعامل السلطات الاتحادية في انحاء العراق، ويخالف ذلك مبادئ الدستور العراقي النافذ، ويعتبر عودة إلى فترة ما قبل الفيدرالية.

الكلمات المفتاحية:

اللغة الكردية، الدستور العراقي، السياسة اللغوية، السلطات الاتحادية، تحديات و ضمانات التعددية اللغوية

CONSTITUTIONAL RECOGNITION OF THE KURDISH LANGUAGE IN IRAQ BETWEEN THEORY AND PRACTICE (AN ANALYTICAL STUDY)

Assist. Prof. Dr. Shaho Ghafur Ahmed

College of Law, Salahaddin University-Erbil, Erbil, Kurdistan region-Iraq

Email: shaho.ahmed@su.edu.krd

ABSTRACT

The Republic of Iraq is a multi-ethnic federal state, and the Kurdish language is one of the main constitutional languages of its ethnic components. This language has its own rules, roots and history, but at most stages and different times, the official authorities in the country ignored this language or did not pay sufficient attention to it through formulating the legal procedures for determining the official language. Since the issuance of the Basic Law of 1925, the policy of one official language has been followed at the national level, which was the Arabic language, while taking into account ethnic and linguistic diversity at a lower and narrower level. The recognition of the Kurdish language as an official language in Iraq was a sensitive political issue. At some stages it was recognized indirectly within the framework of national rights, and at other stages directly but only in areas inhabited by Kurds and the Kurdistan Region. However, with the establishment of the federal system, especially after the issuance of the 2005 Constitution, the Kurdish language, along with the Arabic language, became an official language throughout the Republic of Iraq, and it was an important step to strengthen a constitutional right for an ethnic component in Iraq. To ensure the consolidation of constitutional recognition of the Kurdish language, some legal and practical texts and procedures were put in place, while on the practice, it faced many obstacles and was not implemented as required, so that the imposition and use of the Arabic language appears clearly through the actions and dealings of the federal authorities throughout Iraq, and this violates the principles of the current Iraqi Constitution, and is considered a return to the pre-federal period.

Keywords:

Kurdish language, Iraqi constitution, Language policy, Federal authorities, Challenges and guarantees of multilingualism.